

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини щодо права
дитини бути почутою
та врахування її найкращих
інтересів

Зміст

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (заборона катування) – процесуальний аспект

M. and M. v. Croatia: незаслуховування думки дитини під час тривалих судових розглядів щодо опіки над нею; відсутність своєчасного розслідування тверджень про домашнє насильство до неповнолітньої особи – порушення

R.B. v. Estonia: визнання показань 4-річної дівчинки недопустимими у зв'язку з її неповідомленням про обов'язок казати правду і право не свідчити проти свого батька, обвинуваченого у справі про сексуальні зловживання над нею, в результаті чого його було виправдано – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

GAJTANI v. Switzerland: неврахування судом думки 11-річної дитини у провадженні щодо її повернення до колишньої Югославської Республіки Македонія відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей – порушення статті 6; відсутність порушення за статтею 8

KATSIKEROS v. Greece: відхилення касаційним судом додаткових підстав для скарги як таких, що подані зі впливом процесуального строку – відсутність порушення статті 6 Конвенції; запровадження обмежувального графіка побачень заявника з дочкою з огляду на відсутність близьких стосунків, юний вік і рішення батька не дотримуватися графіка побачень, завдяки яким можна було поступово налагоджувати спілкування, і наявність у батька дитини можливості клопотати про перегляд частоти побачень – відсутність порушення статті 8 Конвенції

Q and R v. Slovenia: відмова суду в безпосередньому заслуховуванні думок дітей у провадженні про призначення баби й діда їхніми опікунами та використання відповідного висновку експерта; надмірна тривалість провадження щодо надання опіки – порушення статті 6; відсутність порушення статті 8

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

I. S. v. Greece: невиконання судових рішень про встановлення порядку спілкування з дітьми – порушення

NEVES CARATÃO PINTO v. Portugal: тривале необґрунтоване застосування до дітей заявниці спеціального заходу щодо захисту й тимчасова передача батьківських прав до інших родичів, що призвело до втрати сімейного зв'язку між заявницею та її дітьми-близнюками – порушення

F. D. and H. C. v. Portugal: виконання постанови про розшук у Шенгенській зоні дитини, яку батько вивіз із Франції до Португалії, в межах спору про

встановлення опіки над дитиною та її автоматичне повернення до матері без надання можливості дитині 7 років бути почутою і без врахування її найкращих інтересів – порушення

C v. Croatia: незаслуховування судом думки дитини при вирішенні спору між її батьками про опіку та непризначення опікуна для представництва її інтересів – порушення 40

N. TS. AND OTHERS v. Georgia: відсутність належного представництва малолітніх дітей у провадженні щодо повернення їх батькові, неврахування їхнього емоційного стану та найкращих інтересів – порушення 44

PETROV and X v. Russia: недостатнє обґрунтування рішення суду про відмову батькові в задоволенні його позову щодо визначення місця проживання дитини з ним; неналежна експертна оцінка стосунків між батьками; незабезпечення можливості для малолітньої дитини бути почутою – порушення 47

ZELIKHA MAGOMADOVA v. Russia: явно свавільне позбавлення родичами покійного чоловіка заявниці батьківських прав щодо її дітей, невиконання органами влади рішень про побачення з дітьми та неврахування найкращих інтересів дітей – порушення 51

CÎNȚA v. Romania: обмеження права заявника на спілкування з дочкою під час процесу розлучення та встановлення опіки у зв'язку з його психічним захворюванням – порушення 55

M. P. AND OTHERS v. Greece: суди не доклали зусиль для виключення існування для дитини «серйозного ризику» в розумінні Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей у межах провадження з повернення другому з батьків викраденої дитини – порушення 58

A. and OTHERS v. Iceland: рішення про позбавлення заявників батьківських прав через неможливість належним чином піклуватися про них та з огляду на саме бажання дітей залишатися під опікою – відсутність порушення 61

SUUR v. Estonia: припинення спільної опіки, встановлення батькові обмежень у спілкуванні (за згодою та з відома матері) і відмова у встановленні примусового спілкування з дитиною з урахуванням її найкращих інтересів – відсутність порушення 64

JURIŠIĆ v. Croatia (No. 2): вжиття органами влади всіх можливих заходів для виконання судових рішень про встановлення побачень заявника із сином з огляду на найкращі інтереси останнього – відсутність порушення 68

R. M. v. Latvia: врахування найкращих інтересів дитини під час тимчасового позбавлення чи поновлення батьківських прав матері, обмеження її права на спілкування із сином у контексті відмови заявниці співпрацювати з органами влади – відсутність порушення 71

S. N. and M. B. N. v. Switzerland: заслуховування, але неврахування думки дитини під час ухвалення судом рішення щодо її повернення відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей; ефективний розгляд питання щодо наявності серйозного ризику для дитини в разі її повернення – відсутність порушення 76

M. K. v. Greece: врахування думки 13-річної дитини залишитися з батьком і братом у Греції всупереч рішенням суду про її повернення матері до Франції – відсутність порушення 79

СТАТТЯ 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ) – ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

M. and M. v. Croatia (№ 10161/13)

Обставини справи

Справа стосувалася спору про опіку, зокрема обвинувачень батька у жорстокому поводженні з дитиною. Заявниці, мати та її дочка, скаржилися на те, що національні органи влади не забрали дитину з-під опіки батька, щоб запобігти подальшому домашньому насильству.

У 2001 році М., мати, вийшла заміж за І. М., і того ж року у них народилася дочка М. Стосунки подружжя погіршилися, і в серпні 2007 року вони розлучилися. Батькові було надано опіку над дочкою, а матері надано право на спілкування з дитиною та зобов'язано сплачувати аліменти.

У березні 2011 року державний прокурор пред'явив обвинувачення батькові у заподіянні тілесних ушкоджень через інцидент, що стався 01 лютого 2011 року; це кваліфікували як жорстоке поводження з дочкою. Дівчинка стверджувала, що батько вдарив її по обличчю, стискав горло та словесно ображав. Наступного дня мати звернулася з дочкою до поліції, і після обстеження офтальмологом їй було встановлено діагноз — забій очного яблука та очної ямки. У квітні 2011 року батька було визнано винним у пред'явленому обвинуваченні й видано наказ про покарання (penal order). Чоловік оскаржив цей наказ, в результаті чого його було скасовано, а провадження — поновлено.

У квітні 2011 року мати також подала скаргу на жорстоке провадження батька з дитиною, посилаючись на інцидент 01 лютого 2011 року, а також на твердження дочки про те, що цей випадок не був поодиноким. Зокрема, вона стверджувала, що батько ображав дочку лайливими словами, примушував до годування, коли вона відмовлялася їсти їжу, що їй не подобалася, і погрожував побити її, обрізати її довге волосся та зробити так, щоб вона ніколи більше не побачила свою матір. Цю кримінальну скаргу було відхилено в січні 2012 року на підставі того, що не було встановлено жодних ознак жорстокого поводження.

У березні 2011 року, після інциденту у лютому 2011 року, мати розпочала провадження щодо скасування рішення про опіку батька над дитиною від серпня 2007 року та подала клопотання про надання їй тимчасової опіки над дочкою. Це клопотання було відхилено через два місяці з огляду на відсутність доказів того, що з боку батька були акти жорстокого поводження з дочкою.

У провадженнях перед органами соціального захисту дитини було застосовано два заходи захисту дитини: з листопада 2006 року до серпня 2008 року та з вересня 2011 року до березня 2014 року — з метою моніторингу ситуації в родині та покращення спілкування між батьками для запобігання втягуванню дочки в конфлікт між батьками. Під час провадження щодо опіки місцевий центр

соціального захисту дитини подав свій висновок, у якому зазначив, що ситуація дитини є складною, але відсутні будь-які ознаки того, що існує загроза для її життя. Наступна оцінка, здійснена у березні 2014 року працівником служби захисту дітей, також не вказувала на те, що дитина зазнавала жорстокого поводження або перебувала в небезпеці, а головною проблемою називалася неврегульованість конфлікту між батьками та відсутність їхньої уваги до потреб дитини.

У ході всіх зазначених проваджень дитина проходила обстеження у низки психіатрів і психологів за ініціативою як матері, так і батька, а також на підставі ухвали суду у провадженні щодо опіки. Всі фахівці дійшли висновку, що дитина перебувала у стані психологічної травми. Судові експерти, призначені у провадженні щодо опіки, подали свій спільний висновок щодо ситуації в родині до суду у грудні 2011 року, в якому зазначили, що обидва батьки мали обмежену здатність до виховання та страждали на розлади особистості. На їхню думку, дитина зазнала емоційної травми внаслідок розлучення батьків і конфлікту між ними, однак не було виявлено жодної небезпеки у тому, що дитина продовжувала проживати з батьком. У 2014 році дитина зізналася у самотійному заподіянні собі тілесних ушкоджень і пройшла додаткове обстеження у психолога.

Під час усіх обстежень дитина заявляла, що батько вдарив її по обличчю у лютому 2011 року, та що вона бажала б проживати з матір'ю; це ж саме вона також підтвердила під час допиту поліцією у межах кримінального провадження щодо батька.

Оцінка Суду

Щодо статей 3 і 8 Конвенції (обов'язок Держави розслідувати заяви про жорстоке поводження та запобігати подальшому насильству).

Суд зазначив, що дитина заявила поліції, що 01 лютого 2011 року її вдарив батько, і повторила ці твердження в межах клінічних та судово-медичних експертиз в ході різних проваджень. Крім того, травму, яку вона нібито отримала під час цього інциденту, було зафіксовано офтальмологом, так само як й інші її твердження про насильство (переважно психологічне) різними терапевтами та судово-медичними експертами, призначеними в провадженні щодо опіки. Тому Суд вважав, що справа стосовно дитини, яка небезпідставно стверджувала про те, що стала жертвою домашнього насильства, порушувала питання про те, чи виконала Держава свій обов'язок за статтею 3 Конвенції щодо розслідування заяв дитини та захисту її від подальшого насильства.

Щодо зобов'язання Держави провести розслідування, Суд зазначив, що органи влади вирішили притягнути батька до кримінальної відповідальності лише за травми, яких дитина нібито зазнала під час інциденту 01 лютого 2011 року, а не за злочин, що охоплював би всі випадки ймовірного жорстокого поводження, що дозволило б оцінити ситуацію в цілому. Окрім того, навіть ці кримінальні провадження стосовно батька були істотно затягнуті. Зокрема, з моменту, коли батько оскаржив наказ про

покарання у травні 2011 року, і до призначення першого засідання у травні 2013 року, провадження фактично перебували у стані повної бездіяльності, без будь-яких пояснень від Уряду щодо такої затримки. Додаткові затримки виникли після того, як суд першої інстанції вирішив допитати дитину: ні суд, ні поліція не мали обладнання для відеоконференцій, що складно зрозуміти в час, коли така технологія зазвичай має бути легкодоступною.

Так, більш ніж через чотири роки і п'ять місяців після того, як дитина зазнала травми, національні органи так і не встановили остаточним судовим рішенням, чи були ці травми завдані її батьком; якщо так, національні органи мали б визначити його кримінальну відповідальність та призначити покарання. Отже, було порушення статті 3 Конвенції через те, що Держава не провела оперативного розслідування заяв про жорстоке поводження, поданих матір'ю та дитиною.

Водночас щодо обов'язку запобігати подальшому насильству Суд встановив, що в період після 01 лютого 2011 року національні органи вжили розумних заходів для оцінки ризику можливого жорстокого поводження батька з дитиною та для запобігання цьому. Зокрема, ситуація дитини перебувала під пильним наглядом соціальних органів. Крім того, як рекомендація місцевого центру соціального забезпечення від травня 2011 року, так і спільний висновок судово-медичних експертів від грудня 2011 року встановили, що дитині не загрожує небезпека. Рішення від червня 2011 року про відмову матері у тимчасовій опіці над дочкою, яке ґрунтувалося на цій рекомендації соціального центру, а також на інших доказах і на факті, що кримінальне провадження проти батька ще тривало, було ухвалене після ретельного розгляду всіх релевантних матеріалів. Тому не було порушення статті 3 Конвенції щодо обов'язку Держави захистити дитину від жорстокого поводження.

З огляду на цей висновок за статтею 3 Конвенції, Суд виснував, що не було порушення статті 8 Конвенції у частині щодо матері та обов'язку Держави захистити її дочку від жорстокого поводження. Щодо скарг дитини за статтею 8 Конвенції, Суд зазначив, що вони були поглинені її скаргами за статтею 3 Конвенції.

Щодо статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя та тривалість проваджень щодо опіки).

Суд повторив, що взаємне користування батьками та дитиною товариством одне одного становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції (див., серед інших рішень, рішення у справі *Olsson v. Sweden* (№ 1), 24 березня 1988 року, § 59, Series A № 130, та *Gluhaković v. Croatia*, № 21188/09, § 54, 12 квітня 2011 року), а поняття «приватне життя» у розумінні цієї статті включає, *inter alia*, право на особисту автономію (див., наприклад, *Pretty v. the United Kingdom*, № 2346/02, § 61, ECHR 2002-III) та на фізичну і психічну недоторканність (див., наприклад, *X and Y v. the Netherlands*, 26 березня 1985 року, § 22, Series A № 91).

Зокрема, у справі *Fernández Martínez v. Spain*, що стосується права на повагу до приватного і сімейного життя, Суд наголосив на важливості того, щоб особи могли вільно вирішувати, як організовувати своє приватне і сімейне життя, і повторив,

що стаття 8 Конвенції також захищає право на самореалізацію, як у формі особистісного розвитку, так і з точки зору права на встановлення і розвиток стосунків з іншими людьми та зовнішнім світом, при цьому поняття особистої автономії є важливим принципом, що лежить в основі тлумачення гарантій, закріплених у цьому положенні (див. *Fernández Martínez v. Spain* ([ВП], № 56030/07, § 126, ECHR 2014).

Це право на особисту автономію – яке у випадку дорослих означає право приймати рішення щодо того, як вести власне життя, за умови, що це не порушує необґрунтовано права і свободи інших осіб – має інший обсяг у випадку дітей. Діти не мають повної автономії дорослих, проте, незважаючи на це, є носіями прав (див. *Преамбулу до Факультативного протоколу [від 19 грудня 2011 року] до Конвенції про права дитини [який набрав чинності 14 квітня 2014 року] щодо процедури повідомлень*). Ця обмежена автономія у випадках дітей, яка поступово розширюється з їхнім розвитком і зрілістю, реалізується через їхнє право бути почутими. Як визначено у статті 12 Конвенції про права дитини, дитина, яка здатна формувати власну думку, має право висловлювати її та право на належне врахування цієї думки відповідно до свого віку та зрілості, і, зокрема, має бути забезпечена можливість бути почутою у будь-якому судовому або адміністративному провадженні, що її стосується.

ЄСПЛ вважав, що скарги заявників на те, що національні органи ігнорували бажання дочки жити з матір'ю, а також на те, що останню досі не було заслухано у надмірно тривалому провадженні щодо опіки, порушували питання права на приватне і сімейне життя, які відрізняються від тих, що аналізувалися вище за статтями 3 і 8 Конвенції.

Суд був особливо вражений тим, що після чотирьох років і трьох місяців дитину так і не заслухали у провадженнях щодо опіки, і вона не мала можливості висловити свою думку перед судами щодо того, з ким із батьків хоче жити. Національні суди не усвідомили, що затягування цих проваджень лише погіршувало становище травмованої дитини, яка окрім конфліктних стосунків її батьків, зазнавала ще серйозних душевних страждань, що, врешті-решт, призвели до самоушкоджувальної поведінки. Ще більш дивним було те, що жодних заходів для прискорення проваджень щодо опіки не було вжито з 2014 року, коли дитина почала демонструвати таку поведінку.

Експерти з психології та психіатрії встановили, що обидва батьки однаковою мірою були (не)придатні для виховання дитини, і ця позиція, вочевидь, поділялася місцевим центром соціального забезпечення. Ті ж експерти засвідчили, що дитина висловила сильне бажання жити з матір'ю. Дитина, що була відмінницею і яку експерти оцінили як таку, що мала добрі чи навіть вищі за середні інтелектуальні здібності, на момент розгляду проваджень мала дев'ять із половиною років, а на момент розгляду справи в ЄСПЛ – тринадцять із половиною. Тому було б складно стверджувати, що з огляду на її вік і зрілість вона була не здатна формувати власні погляди та вільно їх висловлювати. До того ж, обидва батьки проживали

в одному місті, і зміна рішення про опіку не призвела б до того, що дитині довелося б змінювати школу чи залишати своє звичне соціальне середовище.

Отже, Суд встановив, що неврахування бажання дитини щодо того, з яким із батьків вона хотіла б жити, за конкретних обставин її справи, порушило її право на повагу до приватного і сімейного життя за статтею 8 Конвенції. Також Суд визнав, що право на повагу до сімейного життя як матері, так і дитини було порушено у зв'язку із затягуванням проваджень щодо опіки, що становило ще одне порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування) щодо першої заявниці у зв'язку з невиконанням Державою процесуального зобов'язання провести ефективне розслідування тверджень про жорстоке поводження.

Відсутність порушення статті 3 Конвенції щодо першої заявниці у зв'язку з невиконанням Державою позитивного зобов'язання захистити її від жорстокого поводження.

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) щодо другої заявниці у зв'язку з невиконанням Державою позитивного зобов'язання захистити першу заявницю від жорстокого поводження.

Порушення статті 8 Конвенції щодо права першої заявниці на повагу до її приватного і сімейного життя через надмірну тривалість провадження у справах про опіку та її незалученням до процесу ухвалення рішень.

Порушення статті 8 Конвенції щодо права другої заявниці на повагу до сімейного життя через надмірну тривалість провадження у справах про опіку.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 03 вересня 2015 року та набуло статусу остаточного.

R. B. v. Estonia (№ 22597/16)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці за статтями 3 та 8 Конвенції на те, що Держава не провела ефективного кримінального розслідування її заяв про сексуальне насильство з боку батька, не зібрала докази відповідно до процесуальних правил, що призвело до їх виключення під час судового розгляду та виправдання ймовірного злочинця, та залишила заявницю без ефективного правового захисту від сексуального насильства.

Заявниця народилася в серпні 2007 року. У вересні 2010 року її батьки розлучилися. Заявниця продовжила проживати з матір'ю та зустрічалася з батьком відповідно до домовленості між батьками. Згідно з показаннями матері у кримінальному провадженні, вона стала підозрювати батька ще в 2009 році, коли дочка почала скаржитися на біль у сідниці. У 2011 році вона почала помічати зміни в поведінці дочки, коли та поверталася після зустрічей з батьком. При опитуванні її дочка розповіла, що спала гола з батьком, робила йому масаж по всьому тілу, включно з геніталіями, та що він засовував пальці в її геніталії, завдаючи болю.

19 березня 2012 року заявниця, якій на той час було близько чотирьох з половиною років, подала усну заяву про злочин до поліції. Її показання були записані на відео та стенографовані жінкою-старшим слідчим служби захисту дітей у присутності психолога та матері заявниці.

Обвинувачений заявляв про невинуватість та стверджував, зокрема, що показання його дочки були недостовірними й суперечливими, наданими під впливом присутності її матері. Опитування тривалою понад годину були занадто довгими для маленької дитини. Кримінальне провадження було інструментом, який використовувала її мати для обмеження його доступу до дитини.

Вироком від 4 листопада 2014 року окружний суд визнав батька заявниці винним у пред'явленому обвинуваченні та засудив його до позбавлення волі строком на шість років. Чоловік оскаржив вирок до апеляційного суду, однак безуспішно. Утім, один із суддів апеляційного суду висловив окрему думку, в якій зазначив, що показання дитини-потерпілої були отримані з порушенням двох основних вимог кримінального процесу: по-перше, дитину не було поінформовано про її обов'язок говорити правду, щоб вона могла зрозуміти наслідки своїх показань для свого батька; по-друге, дитині не було повідомлено про її право не давати показання проти своїх близьких родичів.

Згодом батько дитини звернувся з касаційною скаргою на рішення апеляційного суду. 23 жовтня 2015 року Верховний Суд скасував вирок окружного суду та рішення апеляційного суду й виправдав батька заявниці. Серед іншого Верховний Суд постановив, що оскільки засудження обвинуваченого ґрунтувалося здебільшого на показаннях дитини-потерпілої, було важливо ретельно дотримуватися правил допиту потерпілої, чого зроблено не було.

26 червня 2017 року апеляційний суд у межах цивільного провадження призначив одноосібну опіку матері над заявницею та повністю заборонив батькові доступ до дівчинки до досягнення нею повноліття. Апеляційний суд встановив, що батько вчиняв сексуальне насильство над заявницею, тим самим загрожуючи її фізичному, психічному та духовному стану. Висновок суду ґрунтувався на показаннях дитини, заслуханої в суді першої інстанції, заявах її матері та свідків, а також на експертному висновку щодо психічного розвитку дитини.

Оцінка Суду

ЄСПЛ повторив, що як стаття 3, так і стаття 8 Конвенції передбачають обов'язок Держави забезпечити захист фізичної та психічної недоторканності особи (див., серед іншого, *M. and C. v. Romania*, № 29032/04, §§ 107–111, 27 вересня 2011 року; *M.P. and Others v. Bulgaria*, № 22457/08, § 108, 15 листопада 2011 року). Суд уже раніше зазначав, що позитивні зобов'язання Держави у цьому контексті можуть включати обов'язок підтримувати та реально застосовувати ефективну законодавчу базу, яка забезпечує захист від актів насильства з боку приватних осіб. Зокрема, діти та інші вразливі особи мають право на ефективний захист (див. *M.C. v. Bulgaria*, № 39272/98, § 150, ECHR 2003-XII).

Щодо серйозних кримінальних правопорушень, таких як зґвалтування та інші форми сексуального насильства над дітьми, коли зачіпаються основоположні цінності та ключові аспекти приватного життя, на Держави-членів покладається обов'язок забезпечити наявність дієвих кримінально-правових механізмів (див. *X and Others v. Bulgaria* [ВП], № 22457/16, 02 лютого 2021 року). У таких випадках позитивні зобов'язання Держав також охоплюють вимоги щодо ефективності кримінального розслідування.

Суд наголосив, що зобов'язання, які покладаються на Державу за статтями 3 та 8 Конвенції у справах про стверджуване сексуальне насильство щодо дітей, вимагають поваги до найкращих інтересів дитини. Право на гідність та психічну цілісність потребує особливої уваги у випадках, коли дитина є жертвою насильства (див. *M.M.B. v. Slovakia*, № 6318/17, § 61, 26 листопада 2019 року; *C.A.S. and C.S. v. Romania*, № 26692/05, § 82, 20 березня 2012 року). Суд також підкреслював, що на Державу покладається обов'язок ухвалити процесуальні правила, які гарантують і захищають показання дитини (див. *G.U. v. Turkey*, № 16143/10, § 73, 18 жовтня 2016 року).

З огляду на викладене, на Держави, відповідно до статей 3 та 8 Конвенції, покладається обов'язок криміналізувати сексуальне насильство над дітьми та забезпечити практичне застосування таких норм шляхом ефективного розслідування й переслідування винних, з урахуванням особливої вразливості дітей, їхньої гідності та прав як дітей, так і як жертв (див. *Z v. Bulgaria*, № 39257/17, § 70; *A and B v. Croatia*, № 7144/15, § 112, 20 червня 2019 року). Ці зобов'язання впливають також з інших міжнародних інструментів, зокрема Конвенції ООН про права дитини

та Лансаротської конвенції. Тлумачачи зазначені зобов'язання Держави, Суд бере до уваги відповідні норми та принципи міжнародного права, а також документи органів Ради Європи, що мають рекомендаційний характер (див. *Demir and Baykara v. Turkey* [ВП], № 34503/97, §§ 69 і 74, ECHR 2008; *X and Others v. Bulgaria*, §§ 179 і 192).

У цій справі Суд мав встановити, чи було застосування кримінально-правових норм на практиці (розслідування та кримінальне обвинувачення) настільки дефектним, що призвело до порушення позитивних зобов'язань Держави-відповідача за статтями 3 і 8 Конвенції. На думку Суду, кримінально-правові механізми мають застосовуватися з урахуванням особливої вразливості заявниці як малолітньої дитини, яка, як стверджувалося, стала жертвою сексуального насильства з боку батька. Водночас найкращі інтереси дитини повинні залишатися першочерговим міркуванням, а захист її прав як потерпілої має бути забезпечений (див. *A and B v. Croatia*, § 121).

У цій справі скарга заявниці стосувалася процесуальних недоліків у кримінальному провадженні, зокрема того, що слідчий не повідомив її про її процесуальні права та обов'язки, а також щодо рішення Верховного Суду, який, реагуючи на це порушення, виключив її показання з доказової бази й виправдав обвинуваченого з процесуальних підстав.

ЄСПЛ зазначив, що після отримання заяви про сексуальне насильство 19 березня 2012 року органи влади негайно розпочали кримінальне провадження. Того ж дня заявницю було допитано як потерпілу. Другий допит відбувся 16 травня 2012 року. Обидва допити проводилися слідчим тієї ж статі у присутності психолога. Заявницю супроводжувала її мати як законний представник. Допити було записано на відео з метою збереження доказів для можливого використання в подальшому судовому провадженні та забезпечення прав обвинуваченого, який не мав права безпосередньо зустрічатися з потерпілою в суді. Однак під час жодного з цих допитів слідчий не поінформував заявницю про її право не свідчити проти члена сім'ї (батька) та про її обов'язок говорити правду, як того вимагає кримінальне процесуальне законодавство.

З огляду на малолітній вік заявниці, її не викликали до суду для надання показань. Її показання, що були записані на відео, були подані суду під час досудового провадження, були оголошені у судовому засіданні та переглянуті як судом першої інстанції, так і апеляційним судом. Сторона захисту мала змогу оцінити манеру поведінки потерпілої під час допиту та поставити під сумнів достовірність її показань, зокрема стверджуючи, що на них могла вплинути її мати, яка була присутня під час допиту.

Згодом, розглядаючи касаційну скаргу обвинуваченого на вирок, Верховний Суд дійшов висновку, що неповідомлення заявниці перед допитом про обов'язок говорити правду та право відмовитися від надання свідчень проти свого батька має настільки істотне значення, що робить її показання недопустимими, хоча вони були вирішальними доказами у справі. Оскільки це процесуальне порушення не могло бути усунене шляхом повернення справи до судів нижчої інстанції, де дитина-жертва не

могла бути заслухана, виключення основного доказу призвело до виправдувального вироку.

Суд зазначив, що в Естонії загальні процесуальні правила допиту свідків, передбачені законом, також застосовуються до свідків-дітей. Водночас на практиці визнано, що при допиті дітей та інформуванні їх про права й обов'язки необхідно враховувати їхній вік і рівень розуміння.

У цьому контексті ЄСПЛ нагадав, що згідно з відповідними міжнародними інструментами, розслідування та кримінальні провадження мають проводитися таким чином, щоб забезпечити дотримання найкращих інтересів дитини, що передбачає запровадження дружніх до дитини та захисних процесуальних механізмів для дітей-жертв у кримінальному процесі (див., наприклад, статтю 30 Лансаротської конвенції та Пояснювальний звіт до неї, пункти 50–51 цього рішення). Важливо, щоб у Державах існували процесуальні норми, які гарантують та захищають показання дітей (див. *G.U. v. Turkey*, № 16143/10, § 73, 18 жовтня 2016 року).

У цій справі не оспорювалося, що слідчий жодним чином не надав заявниці необхідних роз'яснень під час її допиту як свідка-дитини після відкриття кримінального провадження. Суд зазначив, що вся кримінальна справа ґрунтувалася головним чином на достовірності показань заявниці. Проте Верховний Суд повністю виключив ці свідчення з масиву зібраних доказів через процесуальні порушення, пов'язані із ненаданням слідчим необхідних роз'яснень. Хоча він також вказав і на інші процесуальні недоліки, зокрема у рішеннях судів нижчих інстанцій, встановлений недолік у діях слідчих органів сам по собі був достатнім для виправдання обвинуваченого. Суд повторив, що тлумачення та застосування національного законодавства належить передусім до компетенції національних органів, зокрема судів. Роль Суду обмежується з'ясуванням того, чи є наслідки такого тлумачення сумісними з Конвенцією (див., серед інших джерел, рішення Великої Палати у справі *Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2) v. Turkey* [ВП], № 14305/17, § 249, від 22 грудня 2020 року).

У цій справі неповідомлення заявниці, чотирирічній дитині, про застереження, які загалом вимагаються законом при наданні будь-яких показань, а також наслідки цього порушення, встановлені Верховним Судом, призвели до того, що її показання стали недопустимими для доведення вини обвинуваченого. Оскільки обвинувальний вирок значною мірою ґрунтувався саме на них, і порушення не могли бути виправлені судом нижчої інстанції, де дитина-потерпіла не могла бути повторно заслухана, національний суд мав виправдати обвинуваченого.

ЄСПЛ все ж виснував, що незалежно від того, чи були подібні застереження взагалі доречними у справі такого характеру, рішення Верховного Суду у поєднанні з бездіяльністю слідчого підірвали проведення ефективного кримінального обвинувачення. Так, з огляду на неможливість повторного розгляду справи в судах нижчої інстанції, система виявилася нездатною встановити фактичні обставини справи та визначити питання вини обвинуваченого по суті.

Суд вважав, що для ефективного захисту прав дітей відповідно до міжнародних стандартів вкрай важливо забезпечити захист їхніх показань як під час досудового

розслідування, так і під час судового розгляду. Законодавство Естонії стосовно застереження свідків не розрізняє останніх за віком, а тому не передбачає жодних винятків або адаптацій для дітей-свідків. У зв'язку з цим Суд зазначив, що згідно з Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, якщо застосовуються менш суворі правила щодо доказів або інші заходи, адаптовані до потреб дитини, такі заходи не повинні самі по собі зменшувати доказову силу показань дитини, за умови поваги до прав сторони захисту. Однак у цій справі показання заявниці були визнані недопустимими саме через суворе застосування процесуальних норм, які не розрізняють дорослих та дітей. ЄСПЛ ще раз наголосив, що він не розглядає питання відповідальності будь-якого конкретного національного органу, оскільки предметом розгляду у всіх справах перед Судом є міжнародна відповідальність Держави (див., серед іншого, *Tarariyeva v. Russia*, № 4353/03, § 85, ECHR 2006-XV (витяги)).

З огляду на викладене, Суд вважав, що у процесуальній реакції національних органів на заяву заявниці про зґвалтування та сексуальне насильство з боку її батька були серйозні недоліки, які не врахували належним чином її особливу вразливість і потреби як малолітньої дитини для забезпечення ефективного захисту її прав як стверджуваної жертви сексуальних злочинів. Відповідно, Суд, не висловлюючи позиції щодо вини обвинуваченого, дійшов висновку, що спосіб реалізації кримінально-правових механізмів у цій справі, який призвів до закриття кримінальної справи з процесуальних підстав, був настільки дефектним, що призвів до порушення позитивних зобов'язань Держави-відповідача за статтями 3 і 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування) в процесуальному аспекті.

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 22 червня 2021 року та набуло статусу остаточного.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

GAJTANI v. Switzerland (№ 43730/07)

Обставини справи

Справа стосувалася міжнародного викрадення дітей.

Заявниця, пані Violete Gajtani, є матір'ю двох дітей, народжених у 1995 та 2002 роках, і спочатку проживала з їхнім батьком у колишній югославській республіці Македонія.

12 листопада 2005 року вона переїхала жити до своєї сім'ї в місті Приштина (Косово), де уклала шлюб із громадянином Італії, який проживав у Швейцарії. У квітні 2006 року вона переїхала до Швейцарії зі своїми дітьми.

Уряд Македонії звернувся до швейцарської влади з проханням про повернення дітей відповідно до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (далі – Конвенція про міжнародне викрадення дітей, Гаазька конвенція). Батько дітей також звернувся до органу опіки кантону Тічино (Швейцарія) з проханням негайно повернути дітей. Влада відхилила його заяву, звертаючи особливу увагу на бажання старшої дитини залишитися з матір'ю. За апеляцією батька це рішення було скасовано, і дітям було наказано повернутися до колишньої югославської республіки Македонія.

У рішенні апеляційного суду зазначалося, що апеляція до Федерального Суду може бути подана протягом тридцяти днів. Однак, ця інформація була помилковою, оскільки застосовний строк фактично становив десять днів. Пані Gajtani, яка більше не мала представника, самостійно подала апеляційну скаргу до Федерального Суду протягом тридцятиденного строку, зазначеного в рішенні, але скаргу було визнано неприйнятною через подання після встановленого строку.

Пізніше заявниця звернулася до ЄСПЛ з проханням про застосування тимчасових заходів відповідно до Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, вимагаючи зупинити виконання наказу про повернення її дітей. Однак її прохання було відхилено, і того ж дня дітей повернули до колишньої югославської республіки Македонія без матері. Після розлучення пані Gajtani повернулася до міста Скоп'є, де нині живе там зі своїми дітьми, які перебувають у постійному контакті зі своїм батьком.

З посиланням на статтю 8 Конвенції, пані Gajtani скаржилася на примусове вивезення своїх дітей до колишньої югославської республіки Македонія. Окрім того, з посиланням на статтю 6 Конвенції, заявниця скаржилася на рішення Федерального Суду, який постановив, що її апеляційна скарга була подана поза межами встановленого процесуального строку, хоча вона подала її у строк, вказаний судом нижчої інстанції.

Оцінка Суду

Стверджуване порушення статті 6 Конвенції.

Суд переконався, що оскаржуване рішення переслідувало легітимні цілі, а саме належне здійснення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності. Залишалося з'ясувати, чи була постанова Федерального Суду про неприйнятність скарги пропорційною вказаним цілям. У межах цього аналізу Суд зважав на положення статті 49 Федерального закону про Федеральний суд (LTF), відповідно до якого «неналежне повідомлення, зокрема через неточне або неповне зазначення засобів правового захисту чи відсутність такого зазначення, якщо воно є обов'язковим, не повинно завдавати шкоди сторонам».

Суд вважав, що в цій справі не йшлося про доцільність скорочення строку подання скарги до десяти днів або про його відповідність пункту 1 статті 6 Конвенції. Цей строк був зумовлений прагненням забезпечити дотримання вимоги оперативності, що лежить в основі принципу негайного повернення викраденої дитини – центрального елементу Гаазької конвенції.

Підтверджуючи свою усталену практику, Суд вказав, що хоча Швейцарія не була зобов'язана надавати можливість оскарження рішення апеляційного суду до Федерального суду, з моменту коли законодавець передбачив таку процедуру, державні органи були зобов'язані забезпечити її функціонування відповідно до статті 6 Конвенції, та не допускати, щоб така можливість залишалася ілюзорною або суто формальною. З цього, зокрема, випливає обов'язок Федерального Суду проявляти певну гнучкість, коли скарга подається особою, яка не має представника, у межах процедур, де така відсутність представництва допускається.

У підсумку Суд дійшов висновку, що Федеральний Суд недостатньо врахував доволі специфічні обставини справи і застосував надто суворо свою практику, яка сама по собі не суперечить статті 6 Конвенції. Фактично наслідки помилки, відповідальність за яку в першу чергу покладалася на суд нижчої інстанції, який не застосував новий чинний десятиденний строк для оскарження, були покладені на заявницю. Це Суд визнав непропорційним у світлі поставлених легітимних цілей, зокрема, ефективного здійснення правосуддя та правової визначеності. Особливо це актуально у справах про повернення дітей згідно з Гаазькою конвенцією, що є водночас складними і мають потенційно серйозні наслідки для зацікавлених осіб.

Тож, ЄСПЛ вважав, що відхилення апеляційної скарги заявниці Федеральним Судом становило обмеження її права на доступ до суду, що є порушенням статті 6 Конвенції.

Стверджуване порушення статті 8 Конвенції.

ЄСПЛ зазначив, що основна скарга заявниці полягала в тому, що примусове повернення дітей було неправомірним, а заходи щодо його виконання – непропорційними, особливо з огляду на те, що самі діти нібито рішуче виступали проти свого повернення до колишньої югославської республіки Македонія. Заявниця стверджувала, що думка дітей, особливо сина, не була належним чином врахована.

Суд мав розглянути ці питання з огляду на необхідність такого заходу в демократичному суспільстві.

Суд визначив питання, що потребувало з'ясування — чи належним чином компетентні органи врахували думку дітей. Заявниця не стверджувала, що провадження було несправедливим з інших причин або що рішення були недостатньо вмотивованими. Це відрізняє цю справу від *X v. Lithuania* [ВП] (№ 27853/09, 26 листопада 2013 року), де був конкретний доказ у вигляді експертного висновку щодо серйозного ризику психологічної травми для дитини в разі її відлучення від матері.

Орган з питань опіки належним чином заслухав дитину перед ухваленням рішення. Апеляційний суд, проаналізувавши заяви хлопця, дійшов висновку, що дитина не була достатньо зрілою, щоб його заперечення могли бути враховані судом. Національний суд вважав, що хлопчик намагався захистити свою матір від відповідальності, а також зазначив, що дитина опинилася в ситуації конфлікту лояльності та боялася втратити зв'язок із матір'ю.

Суд нагадав, що саме національні органи мають компетенцію оцінювати докази. В межах застосування Гаазької конвенції думку дитини слід враховувати, але її заперечення не є автоматичною підставою для відмови у поверненні дитини. Відповідно до статті 13 Гаазької конвенції, така відмова є лише правом суду, а не його обов'язком, і питання про доцільність врахування думки дитини є предметом оцінки національних органів у межах їхньої свободи розсуду.

ЄСПЛ також зазначив, що зобов'язання Держав за статтею 8 Конвенції слід тлумачити у світлі Конвенції ООН про права дитини. Зокрема, у статті 12 цієї Конвенції ООН визначено, що дитина має право висловлювати свої погляди, а органи влади повинні належним чином їх враховувати відповідно до віку та зрілості дитини.

У межах своєї компетенції щодо вирішення цього питання ЄСПЛ дійшов висновку, висновок апеляційного суду про те, що заяви сина заявниці не могли бути враховані при ухваленні рішення про повернення дітей, не є обґрунтованими. З огляду на певні межі свободи розсуду, якими користуються національні органи влади, що знаходяться у більш вигідному становищі, ніж Суд, апеляційний суд міг обґрунтовано вважати, що не було потреби та доцільності ще раз заслуховувати хлопчика, тим більше, що він мав конфлікт лояльності, а такі заслуховування могли б мати травматичний вплив на дитину та значно затягнути процес.

Щодо молодшої дочки, якій на той момент було 5 років, Суд зауважив, що її не було заслухано органами державної влади. Однак заявниця не стверджувала, що вона просила про це й отримала відмову, і не доводила, що заслуховування дочки було б необхідним для застосування винятку, передбаченого пунктом «b» статті 13 Гаазької конвенції. Водночас ЄСПЛ наголосив, що ні стаття 13 Гаазької конвенції, ні стаття 12 Конвенції ООН про права дитини не встановлюють обов'язку заслуховувати кожну дитину в кожній справі.

ЄСПЛ виснував, що з огляду на викладене, апеляційному суду не могло бути поставлено в провину те, що він не взяв до уваги заперечення проти повернення,

висловлені сином заявниці. До того ж процес ухвалення рішення відповідав процедурним вимогам статті 8 Конвенції, тому порушення в цьому аспекті не було встановлено.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 09 вересня 2014 року та набуло статусу остаточного.

KATSIKEROS v. Greece (№ 2303/19)

Обставини справи

Справа стосувалася оскарження заявником встановленого судом надто обмежувального графіка спілкування з дочкою, 2014 року народження.

Заявник, Панайотіс Кацікерос, обіймав посаду судді в Греції. Він припинив стосунки з матір'ю дитини, К. Р., коли ще вона була вагітною, безпосередньо перед запланованим весіллям. У місяці після народження дитини спілкування між заявником і К. Р. фактично не було, і всі спроби налагодити його зазнали невдачі. 26 січня 2015 року заявник добровільно визнав дитину своєю, склавши відповідну заяву в нотаріуса, хоча й без згоди К. Р. Згодом між батьками виникли серйозні розбіжності щодо їхньої дитини та через відмову матері дозволити заявнику спілкуватися з малолітньою дочкою.

Заявник звернувся до національних судів, які встановили обмежувальний графік зустрічей, що дозволяв батькові спілкуватися з дочкою в присутності матері та родича за її вибором (двох осіб під час спілкування). Однак, посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявник скаржився, що встановлений судами графік зустрічей був дуже обмежувальним і не давав йому змоги налагодити стосунки з дочкою.

Заявник також звернувся до ЄСПЛ з двома скаргами за статтею 6 Конвенції (право на справедливий суд), стверджуючи, що доводи його касаційної скарги були відхилені з формальних підстав, а касаційна скарга не була розглянута неупередженим судом, оскільки троє з п'яти суддів брали участь в ухваленні рішення про усунення його з посади судді апеляційної інстанції через міркування, пов'язані зі суперечкою щодо його дочки.

Оцінка Суду

Щодо статті 8 Конвенції.

ЄСПЛ наголосив, що поняття «сімейне життя» за статтею 8 Конвенції не обмежується лише шлюбними відносинами і може охоплювати інші фактичні «сімейні» зв'язки, коли сторони проживають разом без шлюбу. Дитина, народжена у таких відносинах, *ipso jure* є частиною цієї «сім'ї» з моменту народження і вже за самим фактом народження. Проте лише біологічна спорідненість між рідними батьком/матір'ю і дитиною без жодних подальших юридичних чи фактичних елементів, які вказують на наявність близьких особистих стосунків, є недостатньою для захисту за статтею 8 Конвенції.

Зокрема, якщо цього вимагають обставини, «сімейне життя» має поширюватися на потенційні стосунки, які можуть виникнути між дитиною, народженою поза шлюбом, і рідними батьком / матір'ю. Відповідні фактори, які можуть визначати реальні тісні особисті зв'язки в цих випадках, передбачають характер стосунків між

рідними батьками та явний інтерес і прихильність батька / матері до дитини як до, так і після народження.

Досліджуючи, чи були дійсно тісними особисті стосунки між заявником і дитиною, які слід було б розглядати як усталене «сімейне життя» для цілей статті 8 Конвенції, ЄСПЛ зауважив, з одного боку, що заявник проживав разом із матір'ю дитини протягом короткого проміжку часу, однак вони мали намір одружитися; з іншого боку, заявник ніколи не проживав разом із дочкою, і, попри надане судом право на спілкування, він зустрічався з дитиною лише один раз перед завершенням розгляду справи в національних судах, коли дочці було близько трьох з половиною років.

На думку ЄСПЛ, така поведінка не могла вважатися достатньою для демонстрації наявності у заявника інтересу до дитини. Тому Суд виснував, що стосунки між заявником та дочкою не мали достатньої сталості, щоб їх можна було охарактеризувати як «сімейне життя».

ЄСПЛ погодився з позицією національних судів, що ґрунтувалася на забезпеченні найкращих інтересів дитини. Так, у своїй мотивації вони надали великого значення відсутності близькості між заявником і дитиною, дуже малому віку останньої та вибору заявника не дотримуватися розкладу зустрічей, установлених судом першої інстанції. Тому суди дійшли висновку, що спочатку зустрічі заявника з дочкою повинні бути обмежені, допоки батько й дочка не почнуть знайомитися один з одним, і у заявника не з'явиться зацікавленість у встановленні стосунків зі своєю дочкою. На переконання ЄСПЛ, обмеження, накладені на зустрічі заявника з дочкою, не були настільки суворими, щоб завадити заявнику встановити з нею міцні стосунки.

Суд вважав, що він не міг належним чином оцінити, чи були підстави, на які послалися національні суди, «достатніми» для цілей пункту 2 статті 8, не визначивши одночасно, чи забезпечив весь процес ухвалення рішень заявникові належний захист його інтересів. Заявник не стверджував, і з матеріалів справи не випливало, що його ефективна участь у судовому провадженні була якимось чином обмежена. Суд зауважив, що заявнику було надано можливість висловити всі свої аргументи щодо встановлення графіку спілкування з дитиною, а також отримати доступ до всієї релевантної інформації, на яку покликалися суди. Він особисто брав участь у провадженні та отримував правову допомогу. Крім того, ухвалюючи рішення про обмеження спілкування, апеляційний суд врахував сімейну ситуацію та спирався на надані докази, а саме: показання свідків пані Ch. P., тітки K. P., а також показання сторін у суді першої інстанції, численні показання свідків обох сторін та фотографії, використані у суді. Хоча надзвичайно важливо, щоб суди враховували найкращі інтереси дитини після безпосереднього спілкування з нею, Суд уже зазначав, що було б перебільшенням стверджувати, ніби національні суди завжди зобов'язані заслуховувати дитину у суді щодо питання доступу до батька / матері, який / яка немає опіки; це залежить від конкретних обставин кожної справи з урахуванням віку та рівня зрілості дитини (див. *Sahin v. Germany* [ВП], № 30943/96, § 73, ECHR 2003-VIII).

У цій справі Суд вважав, що відсутність заслуховування думки дитини була виправданою через малий вік дитини, якій на той момент було менше трьох років.

Отже, ЄСПЛ виснував, що наведені національними судами підстави обґрунтування втручання у приватне життя заявника, були релевантними та достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції, і що національні органи не перевищили меж свободи розсуду.

Щодо статті 6 Конвенції.

З огляду на обставини справи та національне законодавство, ЄСПЛ дійшов висновку, що процедура, якої необхідно було дотримуватися для касаційного оскарження з додаткових підстав, була врегульована узгодженим і передбачуваним чином. За цих обставин не можна було виснувати, що рішення касаційного суду було непропорційною перешкодою, що порушувала саму суть права заявника на доступ до суду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, або порушувала національну свободу розсуду, оскільки:

- справа заявника розглядалася судами двох інстанцій, які здійснювали повну юрисдикцію в цій справі;
- не порушувалося жодного питання щодо відсутності справедливості;
- обмеження було передбачуваним, а роль касаційного суду обмежувалася переглядом застосування відповідного національного законодавства судами нижчих інстанцій.

Щодо твердження заявника про відсутність неупередженості з боку суддів Верховного Суду, ЄСПЛ постановив, що коли національне законодавство надає можливість усунути сумніви в неупередженості суду чи судді, очікується, що заявник, який справді вважає, що існують обґрунтовані сумніви з цього приводу, висловить їх за першої нагоди.

ЄСПЛ вважав, що в ситуації, як у цій справі, коли немає жодного іншого засобу правового захисту, оскільки заявник стверджував про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю неупередженості судового органу останньої інстанції, принцип субсидіарності може вимагати від заявника особливої ретельності у виконанні обов'язку вичерпати всі національні засоби правового захисту. У таких випадках превентивні засоби правового захисту мають особливе значення. Природно, що ці міркування застосовуються лише за умови, що заявник знав або міг знати склад відповідного суду.

За результатами аналізу матеріалів справи, ЄСПЛ виснував, що існувала велика ймовірність, і заявник знав або повинен був знати, що касаційну скаргу заявника розглядала б колегія у складі п'яти суддів (з шести призначених до цього відділу), до складу якої увійшли б щонайменше двоє суддів, які раніше голосували проти підвищення заявника до судді апеляційного суду з причин, пов'язаних із його особистим конфліктом з матір'ю дитини. Утім, заявник не звернувся до колегії суддів із відповідною заявою про відвід.

ЄСПЛ визнав скаргу заявника щодо стверджуваної відсутності неупередженості суду неприйнятною через невичерпання національних засобів правового захисту.

Висновок

Відсутність порушення статей 6 (право на справедливий суд) та 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 липня 2022 року та набуло статусу остаточного.

Q AND R v. Slovenia (№ 19938/20)

Обставини справи

Справа стосувалася тривалості провадження, в якому перша заявниця просила дозволу на оформлення опіки над своїми онуками, які залишилися без батьківського піклування. Також порушувалося питання стверджуваної відмови національних судів безпосередньо або через спеціального опікуна вислухати думку онуків заявниці, а також допитати експерта у провадженні щодо надання права на спілкування з дітьми, який висловив раніше свою позицію у провадженні про надання дозволу на опіку.

Заявниками були бабуся і дідусь двох дітей – W. та Z., які залишилися без батьківської опіки. Доньку заявників убив її чоловік, батько дітей, після чого W. та Z. (на той час віком в п'ять і три роки відповідно) переїхали до заявників. Через декілька місяців органи соціального захисту розмістили дітей у прийомній сім'ї в іншому регіоні. Заявниця, бабуся, звернулася із заявою про встановлення опіки над онуками. Однак за результатами співбесід її визнали неналежною особою для догляду та виховання дітей, та відмовили у задоволенні її заяви.

У березні 2016 року дітей, без відома заявників, розмістили в чужій прийомній сім'ї в іншому регіоні. Унаслідок вилучення дітей у заявників ця ситуація набула широкого висвітлення в ЗМІ та стала предметом активних публічних і політичних дебатів.

Верховний Суд згодом визнав це вилучення незаконним, але відмовив у поверненні дітей заявниці, зазначивши, що питання опіки має вирішуватися в окремому провадженні щодо дозволу на опіку, ініційованого нею. Під час розгляду справи про надання дозволу на опіку Міністерство праці, сім'ї, соціальних справ та рівних можливостей 11 квітня 2016 року відхилило заяву першої заявниці. Вона оскаржила це рішення до адміністративного суду, який призначив кілька експертних оцінок. Експерт D. T. у 2017 році дійшов висновку, що бабуся здатна піклуватися про онуків лише час від часу, але не готова забезпечити їм довготривалу опіку з огляду на їхні особливі потреби. Водночас він вказав, що дітям корисно підтримувати емоційні зв'язки з дідусем і бабусею. Адміністративний суд, спираючись, значною мірою, на його висновки, відхилив позов заявниці у січні 2018 року. Дозвіл на апеляцію був відхилений Верховним Судом в червні 2018 року.

У вересні 2019 року Конституційний Суд ухвалив рішення, яким скасував рішення Адміністративного суду та повернув справу на новий розгляд. Він встановив, що з огляду на публічні повноваження, які здійснював центр соціальної роботи – V. Centre – у розглянутій справі, та надану ним думку про те, що перша заявниця не була здатною виховувати W. та Z., необхідно було призначити незалежного та неупередженого опікуна. Конституційний Суд також визнав, що сторони повинні мати можливість усно допитати D. T. на судовому засіданні.

В межах нового розгляду справи суд призначив нового спеціального опікуна та додаткових експертів, однак через складність справи, пандемію COVID-19 і численні експертні заміни провадження затягнулося. У лютому 2021 року експерти дійшли висновку, що перша заявниця не здатна була забезпечити стабільне виховання дітей, але могла підтримувати з ними стосунки як бабуса. Відповідно до обставин цієї справи, провадження на час ухвалення ЄСПЛ свого рішення, тривало.

Окремо від цього у 2017 році заявники ініціювали провадження щодо розширення спілкування з онуками. Спочатку суд дозволив двогодинні зустрічі раз на два тижні під наглядом соціальних працівників, які пізніше були частково змінені. Заявники просили про довші зустрічі, без стороннього нагляду, але суд, спираючись на висновки експертів, які вважали, що частоту зустрічей між заявниками та онуками слід зменшити; що зустрічі повинні здійснюватися у присутності посадової особи. Ухвалюючи своє рішення суд, значною мірою, спираючись на висновки експерта, й не заслуховував дітей.

Конституційний Суд у 2020 році визнав, що участь дітей у провадженні була належно забезпечена через представництво центру соціальної роботи V. Centre, а нагляд під час зустрічей відповідав їхнім інтересам.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 (право на справедливий суд), статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та статтю 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції, заявники, зокрема, скаржилися на те, що провадження з оформлення опіки над дітьми було тривалим і несправедливим, експерту не дозволили надати показання на їхню користь у провадженні щодо надання права на спілкування з онуками, а національні суди не врахували бажання самих дітей.

Оцінка Суду

Щодо пункту 1 статті 6 Конвенції.

Заявниця скаржилася на тривалість провадження щодо надання їй дозволу на опіку, яке на момент розгляду тривало вже майже шість років і перебувало на стадії розгляду в суді першої інстанції після повернення справи Конституційним судом.

ЄСПЛ повторив, що розумність тривалості провадження слід оцінювати з огляду на обставини конкретної справи та за такими критеріями: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів, а також значення предмета спору для заявника (див. серед багатьох інших рішень: *Frydlender v. France* [ВП], № 30979/96, § 43, ЄСПЛ 2000-VII).

Щодо складності справи Суд зазначив, що хоча національні суди мали звертатися до експертних висновків для оцінки здатності заявниці здійснювати опіку над дітьми та для з'ясування найкращих інтересів дітей в умовах такої делікатної ситуації, сам по собі цей факт не міг слугувати обґрунтуванням того, що за майже шість років провадження досі не завершено в суді першої інстанції.

Стосовно поведінки заявниці, Уряд посилався на, як він вважав, запізніле клопотання про залучення W. і Z. до провадження, що призвело щонайменше до місячної затримки, а також на численні інші заяви та клопотання з її боку. Однак Суд зауважив, що, хоча заявниця дійсно кілька разів зверталася з клопотанням про відвід експертів, Уряд не довів, як це фактично могло вплинути на тривалість провадження до 02 лютого 2021 року, якщо адміністративний суд у будь-якому разі ще очікував на підготовку експертних висновків. З огляду на повторюваний характер цих клопотань Суд також не був переконаний, що розгляд другого клопотання заявників про відвід експертів M. R. M. і B. Z. міг зайняти особливо багато часу. Дослідивши матеріали справи та доводи Уряду, ЄСПЛ виснував, що поведінка заявниці не спричинила суттєвих затримок у провадженні. Крім того, враховуючи основні причини затримки та відхилення її скарг на надмірну тривалість судового розгляду, Суд не вважав, що звернення до таких засобів на більш ранньому етапі могло б істотно вплинути на хід провадження.

ЄСПЛ зазначив, що, окрім певних періодів бездіяльності (зокрема, між початком провадження в адміністративному суді 22 квітня 2016 року та першим слуханням 8 березня 2017 року), головні причини затягування провадження були пов'язані з підготовкою експертних висновків, поверненням справи після конституційної скарги заявниці, а також із заходами, пов'язаними з пандемією COVID-19. Щодо перших двох причин Суд наголосив, що саме на Договірних Державах лежить обов'язок організувати свою судову систему таким чином, щоб суди могли забезпечити кожному право на остаточне вирішення спору щодо цивільних прав і обов'язків упродовж розумного строку (див. *Comingersoll S.A. v. Portugal* [ВП], № 35382/97, § 24, ЄСПЛ 2000-IV). Це стосується як бездіяльності суду першої інстанції щодо призначення опікуна *ad litem*¹ та допиту експерта (що спричинило повернення справи), так і труднощів, зумовлених браком кваліфікованих експертів або надмірним навантаженням, що призвело до суттєвих затримок. Суд також нагадав, що призначені експерти діяли в межах судового провадження під контролем судді, який залишався відповідальним за підготовку справи та забезпечення її оперативного розгляду (див. *Caruano v. Italy*, 25 червня 1987 року, § 30, Series A № 119; *Martins Moreira v. Portugal*, 26 жовтня 1988 року, § 60, Series A № 143; та *Sürmeli v. Germany* [ВП], № 75529/01, § 129, ЄСПЛ 2006-VII).

Водночас Суд визнав, що обмеження, зумовлені пандемією COVID-19, могли негативно вплинути на розгляд справ національними судами. Проте у цій справі це не знімало з Держави відповідальності за надмірну тривалість провадження. Так, справа могла б бути розглянута і в період карантинних обмежень, якби їй було надано пріоритетний статус. Уряд пояснив, що справа не була визнана терміною, оскільки вона не стосувалася безпосереднього призначення опіки над дітьми. Суд погодився, що ця справа не мала такої ж нагальності, адже заявниця зберігала регулярний зв'язок із онуками. Утім, з огляду на обмежений характер зв'язку між заявницею та її

¹ «Guardian ad litem» - опікун, призначений судом (пер. з англ.).

онуками, а також важливість предмета спору для заявниці (а саме – її прагнення піклуватися про онуків після смерті дочки), справа вимагала особливої сумлінності з боку національних органів влади, зокрема беручи до уваги доводи заявниці щодо впливу перебігу часу на її стосунки з дітьми.

Отже, підсумовуючи,, Суд зазначив, що, навіть враховуючи певний рівень складності цієї справи, не можна вважати, що її розгляд було проведено упродовж розумного строку. Відповідно, було порушено право заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Щодо статті 8 Конвенції.

Заявники скаржилися, по-перше, на відмову національних судів допитати одного з експертів (D. T.), і, по-друге, на те, що суди не заслухали думки онуків і не призначили спеціального представника для захисту їхніх інтересів.

Що стосується скарги щодо експерта D. T., Суд зазначив, що він був одним із кількох експертів, які надавали висновки у провадженні про призначення опіки над дітьми. У провадженні щодо надання права на спілкування з дітьми заявники покликалися на одну частину його висновку, де він зазначав, що заявники та їхні онуки мали б мати змогу бачитися вдома. Заявники наполягали, що експерт D. T. мав бути допитаний у цьому провадженні, оскільки його висновок був важливим для результату справи.

ЄСПЛ зазначив, що суд першої інстанції ознайомився з висновком експерта, проте відмовився допитати його в судовому засіданні, *inter alia*, через обмежений фаховий профіль експерта. Двоє експертів були залучені під час первинного визначення права на спілкування заявників з онуками, а після звернення заявників з клопотанням про розширення цього права був підготовлений новий експертний висновок дитячого психіатра. Заявники мали змогу надати свої заперечення як письмово, так і усно під час судового засідання, на якому було заслухано експерта. Суди першої та апеляційної інстанцій пояснили причини відмови у допиті експерта, і ці аргументи були визнані достатніми Конституційним Судом. Суд повторив, що система Конвенції має допоміжний характер і, як правило, саме національні суди оцінюють докази та визначають засоби встановлення відповідних фактів. З огляду на наведене, надані національними судами причини та обставини справи, включно з тим, що сама заявниця згодом заперечила висновок D. T., Суд не вважав відмову у його допиті необґрунтованою.

Щодо другого аспекту Суд зазначив, що ненадання дітям можливості висловити свої думки в судовому засіданні обґрунтовувалося висновком дитячого психіатра, який вважав, що на той момент вони були нездатні сформулювати власну позицію у справі (на той час дітям було вісім і п'ять років). Національний суд у своєму рішенні з встановлення права заявників на спілкування з дітьми значною мірою спирався на висновок цього експерта, який безпосередньо обстежив дітей. Розглядаючи це питання як елемент загальної оцінки доказів, з урахуванням висновку експерта та конкретних обставин ситуації з дітьми, ЄСПЛ не знайшов підстав ставити під

сумнів рішення національного суду щодо незаслуховування W. та Z. безпосередньо у судовому засіданні.

Щодо скарги заявників на те, що інтереси дітей W. і Z. представляв Центр соціальної роботи, а не спеціальний опікун, Суд зауважив, що самі діти не були заявниками у цій справі. Крім того, не було наведено жодних аргументів, які б переконливо свідчили, що такий недолік у представленні інтересів міг вплинути на правове становище заявників у цій справі.

Тож, за відсутності ознак того, що заявники були позбавлені можливості брати участь у провадженні настільки, щоб захистити свої інтереси належним чином, Суд дійшов висновку, що процесуальні вимоги, передбачені статтею 8 Конвенції, були дотримані. Відповідно, у цьому аспекті порушення статті 8 Конвенції не було встановлено.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) щодо скарги заявниці на тривалий судовий розгляд провадження з встановлення опіки над дітьми.

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) у провадженні щодо надання права на спілкування з онуками.

Рішення у цій справі ухвалене Палатою 08 лютого 2022 року та набуло статусу остаточного.

I. S. v. Greece (№ 19165/20)

Обставини справи

Справа стосувалася втрати заявником зв'язку з двома його дочками, які народилися у 2007 та 2011 роках. Шлюб заявника з матір'ю доньок, G. S., був розірваний рішенням суду у 2013 році, після чого дочки проживали разом із матір'ю на острові Тінос. Крім того, заявник визнавався винним у вчиненні домашнього насильства щодо колишньої дружини внаслідок інциденту у 2011 році.

З 2016 року заявник не контактував із дочками попри судові рішення, що надавали йому на це право. Натомість він неодноразово звертався до різних органів влади з цього питання, проте безрезультатно.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявник звернувся до ЄСПЛ зі скаргою на невиконання судових рішень, що надавали йому право на спілкування з дітьми. Зокрема, він стверджував, що органи влади не забезпечили виконання ухвал суду щодо проведення експертних оцінок, які мали б оцінити психологічний стан дітей та їхні умови проживання.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що відповідні принципи щодо позитивних зобов'язань Держави за статтею 8 Конвенції у справах, пов'язаних із виконанням рішень про спілкування з дитиною, було узагальнено у справі *Ribić v. Croatia* (№ 27148/12, §§ 88–89, 92–95, 02 квітня 2015 року, з подальшими посиланнями).

Як було встановлено Судом, щонайменше від січня 2016 року заявник не мав можливості спілкуватися зі своїми дітьми, попри наявність національних рішень, які надавали йому таке право. Коли місцем зустрічі з дітьми було визначено поліцейський відділок у місті Кіфісія, діти з'являлися туди, але відмовлялися йти з ним. Після переїзду матері на постійне проживання на острів Тінос, заявник не міг дотримуватися графіка побачень із дітьми та не регулярно з'являвся на обумовлене місце зустрічі. Відповідно до матеріалів справи, заявник одного разу приїхав до поліцейського відділку на острові Тінос, але діти відмовилися йти з ним, тому заявник поїхав так і не поспілкувавшись із ними.

У цій справі завданням Суду було з'ясувати, чи вжили національні органи всі необхідні заходи, які обґрунтовано можна було б вимагати за конкретних обставин для підтримання стосунків між заявником і його дочками (див. *Bondavalli v. Italy*, № 35532/12, § 75, 17 листопада 2015 року), а також оцінити, яким чином вони втручалися з метою сприяння встановленню спілкування між ними, як це було визначено відповідними національними рішеннями (див. *Hokkanen v. Finland*, рішення від 23 вересня 1994 року, § 58, Series A № 299-A). Адекватність таких заходів має оцінюватися з огляду на оперативність їх реалізації, оскільки плин часу може мати незворотні наслідки для стосунків між заявником і його дітьми та призвести

до фактичного вирішення питання (див. *A.T. v. Italy*, № 40910/19, § 69, 24 червня 2021 року).

Національні суди намагалися з'ясувати причини відмови дітей від спілкування із заявником. Зокрема, рішення № 3551/2017 про проведення психіатричної експертизи дітей містило запитання, чи ця відмова була їхньою власною ініціативою, чи результатом впливу з боку матері, з якою вони проживали. Оскільки остання постійно відмовлялася з'явитися до експерта, це питання так і не було досліджено. Однак експерт дійшов висновку, що її відмова від співпраці була серйозною ознакою того, що вона впливала на дітей.

Після завершення звіту з соціального добробуту та психологічної експертизи суддя суду першої інстанції міста Афіни одноособово ухвалив рішення 152/2021 (щодо встановлення графіку спілкування батька з дітьми, див. п. 14). ЄСПЛ взяв до уваги його висновок, згідно з яким поведінка дітей формувалася під впливом обох батьків, а також вказівку на те, що неможливо було однозначно визначити, чи відмова дітей від зустрічей із батьком була щирою чи спричинена поведінкою матері.

Суд повторив, що не входить до його компетенції підміняти собою оцінку, яку повинні здійснювати компетентні національні органи щодо заходів, яких слід було вжити, оскільки саме ці органи, як правило, перебувають у кращому становищі для такої оцінки, зокрема через безпосередній зв'язок із контекстом справи та залученими сторонами (див. *Reigado Ramos v. Portugal*, № 73229/01, § 53, 22 листопада 2005 року).

Проте у цій справі Суд не зміг залишити поза увагою наведені обставини (див. пп. 85–91). Зокрема, він зазначив, що з 2016 року заявник постійно намагався встановити контакт зі своїми дочками; їхнє спілкування припинилося; та, незважаючи на численні рішення та рекомендації національних судів і прокурора, органи влади так і не знайшли рішення, яке дозволило б заявникові регулярно реалізовувати своє право на спілкування з дітьми. Рекомендації прокурора представникові G. S. від 9 липня 2018 року або попередження від 4 листопада 2020 року (див. пункти 36 і 24 вище) не мали жодного впливу на поведінку G. S., яка продовжувала перешкоджати здійсненню заявником свого права на спілкування з дітьми й унеможлиблювала проведення експертиз, що мали б висвітлити умови життя й психологічний стан дітей. Така поведінка матері тривала й попри рішення судів, ухвалені у 2020 та 2021 роках, якими для заявника було встановлено новий графік зустрічей із дітьми. Так, органи влади фактично толерували поведінку G. S., яка відмовлялася виконувати судові приписи без жодних для неї наслідків.

ЄСПЛ також взяв до уваги аргумент Уряду про те, що нездатність заявника регулярно бачитися зі своїми дітьми була наслідком стійкого супротиву з боку дітей, що тривав ще з 2014 року. У зв'язку з цим Суд вважав за необхідне нагадати, що хоча його прецедентна практика вимагає врахування поглядів дитини, ці погляди не є обов'язково незмінними, а заперечення, яким має бути надано належну вагу, не завжди можуть переважити інтереси батьків – зокрема в реалізації права на регулярне спілкування з дитиною (див. *mutatis mutandis*, *Raw and Others v. France*,

№ 10131/11, § 94, 07 березня 2013 року). Право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як надання їй безумовного права вето, без урахування інших факторів та без оцінки її найкращих інтересів (див. *C. v. Finland*, № 18249/02, §§ 57–59, 09 травня 2006 року); такі інтереси, як правило, передбачають необхідність збереження зв'язків дитини з її сім'єю, за винятком випадків, коли такі зв'язки шкодять здоров'ю або розвитку дитини (див., наприклад, *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* [ВП], № 41615/07, § 136, ECHR 2010). Крім того, якщо судове рішення ґрунтується на поглядах дітей, які явно не здатні сформулювати або висловити свою думку щодо власних бажань (наприклад, через внутрішній конфлікт лояльності та / або вплив відштовхуючої поведінки одного з батьків), таке рішення може суперечити статті 8 Конвенції (див. *K.B. and Others v. Croatia*, № 36216/13, § 143, 14 березня 2017 року).

Щодо оперативності провадження, Суд вказав, що судове рішення № 152/2021, у якому, серед іншого, розглядалося питання, чи відмова дітей від спілкування з батьком була щирою, було ухвалено 08 січня 2021 року. Однак контакт між заявником і дітьми припинився ще у січні 2016 року, і заявник звернув увагу органів влади на цю проблему вже у лютому 2016 року, коли подав клопотання про остаточне врегулювання його права на спілкування з дітьми. Хоча частково затримка судового розгляду була спричинена відмовою G. S. співпрацювати з відповідними органами у підготовці соціального звіту й проведенні психологічної експертизи, Суд усе ж вважав такий строк ухвалення рішення надмірно тривалим. У цьому контексті Суд нагадав, що плин часу може мати незворотні наслідки для стосунків між заявником і його дітьми та призвести до фактичного вирішення питання (див. *Improta v. Italy*, № 66396/14, § 45, 04 травня 2017 року, та *T.C. v. Italy*, № 54032/18, § 58, 19 травня 2022 року).

З урахуванням обставин справи, зокрема тривалості провадження, найкращих інтересів дітей, критеріїв, визначених у практиці Суду, а також доводів сторін, Суд (попри наявність певної свободи розсуду у Держави) виснував, що грецькі органи влади не вжили всіх необхідних заходів, які обґрунтовано можна було б очікувати від них для забезпечення реалізації права заявника на спілкування та встановлення стосунків зі своїми дочками.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 травня 2023 року та набуло статусу остаточного.

NEVES CARATÃO PINTO v. Portugal (№ 28443/19)

Обставини справи

Справа стосувалася застосування заходу захисту (*protecção de crianças e jovens*), внаслідок якого двоє дітей-близнюків заявниці, 2011 року народження, у 2012 році були передані під опіку інших членів сім'ї: один хлопчик, D. – його тітці по батьківській лінії та її чоловікові, інший хлопчик, T. – його зведеної сестрі та її чоловікові. Суд погодився, що первинне застосування такого заходу було необхідним на тлі недбалості, алкоголізму та насильства в сім'ї заявниці. Проте подальше його продовження було безпідставним, з огляду на те, що національні суди не врахували факт виконання заявницею всіх вимог соціальних служб: зокрема, вона знайшла роботу та отримала два психологічні висновки, які виключали наявність у неї будь-якої патології.

Крім того, органи влади без достатніх підстав надали заявниці лише дуже обмежене право на відвідування дітей, із кількома перервами. Єдиною причиною, на яку покликалися суди, була ворожість між заявницею та іншими членами сім'ї, з якими проживали її діти. До того ж суди навіть ніколи не розглядали можливість триваліших візитів заявниці.

Окрім того, вказані заходи захисту застосовувалися у межах проваджень, що мали недоліки: справи щодо близнюків розглядалися різними судами, що унеможливлювало всебічну оцінку сімейної ситуації в цілому; хоча і зрозуміло, що діти не могли висловити свою думку через вік, не було проведено жодної експертизи для встановлення їхнього ставлення до матерів іншими засобами; провадження тривали надто довго.

Посилаючись на статті 6 (право на справедливий суд) та 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції, заявниця скаржилася до ЄСПЛ на порушення її права на повагу до сімейного життя внаслідок застосування заходу захисту до її дітей, що призвело до тимчасової передачі опіки над близнюками іншим членам родини. Також заявниця стверджувала, що португальські органи влади не вжили заходів для повернення дітей до неї та для забезпечення її права на спілкування з ними. Окрім того, вона скаржилася на порушення процесуальних прав та надмірну тривалість національного судового провадження.

Оцінка Суду

Суд нагадав, що для батька чи матері та дитини можливість бути разом становить основоположний елемент сімейного життя. Відповідно, державні заходи, які цьому перешкоджають, є втручанням у право, гарантоване статтею 8 Конвенції. Таке втручання є несумісним зі статтею 8 Конвенції, якщо воно не є «передбаченим законом», не переслідує одну або кілька легітимних цілей відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції та не є «необхідним у демократичному суспільстві».

Поняття «необхідності» передбачає існування нагальної суспільної потреби у втручанні та, зокрема, пропорційності такого втручання задекларованій легітимній меті. Для оцінки «необхідності» відповідного заходу «в демократичному суспільстві» слід проаналізувати, в контексті всієї справи, чи були підстави, наведені на його підтримку, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції. Той факт, що дитина може бути вихована в більш сприятливому середовищі, сам по собі не може виправдовувати її примусове вилучення з-під опіки біологічних батьків. Подібне втручання у право батьків на сімейне життя відповідно до статті 8 Конвенції має бути також «необхідним» унаслідок інших обставин. Крім того, стаття 8 Конвенції покладає на державу позитивні зобов'язання, які впливають із необхідності забезпечити ефективну «повагу» до сімейного життя. Тож, коли наявність сімейного зв'язку встановлено, держава зобов'язана, як правило, діяти так, щоб надати змогу цьому зв'язку розвиватися, та вжити заходів для возз'єднання дитини з батьком чи матір'ю (див. *Soares de Melo v. Portugal*, № 72850/14, §§ 88–89, 16 лютого 2016 року).

Суд зазначив, що наразі існує широкий консенсус, зокрема у міжнародному праві, щодо того, що в усіх рішеннях щодо дітей мають переважати їхні найкращі інтереси. У справах, які стосуються вилучення дітей із сім'ї та обмеження права на спілкування, інтереси дитини мають переважати над будь-якими іншими міркуваннями. Забезпечення єдності сім'ї та її возз'єднання у разі розлуки є складовими права на повагу до сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Відповідно, будь-який державний орган, який приймає рішення про вилучення дитини, що обмежує сімейне життя, зобов'язаний здійснити позитивні заходи для сприяння возз'єднанню родини, як тільки це стане реально можливим (див. *Strand Lobben and Others v. Norway* [ВП], № 37283/13, §§ 204–205, 10 вересня 2019 року).

ЄСПЛ зауважив, що найкращі інтереси дитини вимагають збереження зв'язків із сім'єю, за винятком випадків, коли остання є особливо негідною. Адже розрив цього зв'язку означає позбавлення дитини її коріння. Тому лише насправді виняткові обставини можуть, як правило, виправдати повний розрив сімейного зв'язку. Водночас має бути зроблено все можливе для збереження особистих стосунків і, за можливості, для «відновлення» сім'ї в належний час. З іншого боку, Суд погодився, що забезпечення розвитку дитини у здоровому середовищі відповідає її інтересам, і статтю 8 Конвенції не можна тлумачити як таку, що дозволяє батькам вживати заходів, які шкодять здоров'ю або розвитку дитини. Суд нагадав, що зобов'язання національних органів вживати заходів із цією метою не є абсолютним, оскільки в деяких випадках возз'єднання дитини з батьками, якщо вона протягом певного часу проживала з іншими особами, не може відбутися негайно і потребує підготовки.

Суд вказав, що характер і масштаб таких заходів залежать від конкретних обставин справи, однак розуміння ситуації та співпраця всіх залучених сторін завжди є важливим чинником. У випадку, коли контакт із батьками може поставити під загрозу інтереси чи права дитини, національні органи влади повинні забезпечити справедливий баланс між цими інтересами. Вирішальним є питання, чи вжили національні органи всі необхідні заходи, які обґрунтовано можна було очікувати від них

для сприяння возз'єднанню сім'ї (див. *Hokkanen v. Finland*, 23 вересня 1994 року, § 58, Series A № 299-A; *Santos Nunes v. Portugal*, № 61173/08, § 68, 22 травня 2012 року).

Хоча стаття 8 Конвенції не містить чітко визначених процесуальних вимог, процес ухвалення рішень, пов'язаних із втручанням, має бути справедливим і таким, що здатен забезпечити дотримання інтересів, захищених цим положенням. Залежно від обставин конкретної справи, а також від серйозності застосованих заходів, слід оцінювати, чи мали батьки змогу відігравати у процесі прийняття рішень загалом достатньо вагому роль для забезпечення належного захисту їхніх інтересів. Якщо ж ні – порушується право на повагу до сімейного життя, а втручання, що впливає з рішення, не може вважатися «необхідним» у розумінні статті 8 Конвенції. Крім того, Суд має перевірити, чи здійснили національні суди всебічну оцінку загального становища в родині та всього комплексу обставин – фактичних, емоційних, психологічних, матеріальних і медичних, – і чи провели вони збалансовану та розумну оцінку відповідних інтересів (див. *Omorefe v. Spain*, № 69339/16, § 41, 23 червня 2020 року).

Суд також нагадав, що у справах щодо сімейного життя плин часу може мати незворотні наслідки для стосунків між дитиною та одним із батьків, з ким вона не проживає. Зокрема, втрата контакту з маленькою дитиною може призвести до поступового руйнування її зв'язку з батьком або матір'ю (див. *Maire v. Portugal*, № 48206/99, § 74, ECHR 2003-VI). Крім того, затягування розгляду справи в подібних випадках створює ризик вирішення спору ще до того, як справу буде розглянуто судом по суті. Водночас ефективна повага до сімейного життя вимагає, щоб майбутні відносини між одним із батьків і дитиною визначалися виключно на основі всіх релевантних обставин, а не лише як наслідок плину часу (див. *W. v. United Kingdom*, 08 липня 1987 року, § 65, Series A № 121).

На підставі наведеного вище ЄСПЛ виснував, що оскаржувані у цій справі заходи були спрямовані на «захист прав і свобод інших осіб», тобто на охорону здоров'я, прав та інтересів дітей, а тому переслідували легітимну мету в розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

Щодо того, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення вищезгаданої легітимної мети за конкретних обставин цієї справи у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції, Суд зазначив наступне.

Діти заявниці перебували під наглядом Комісії із захисту дітей та молоді (CPCJ) з 27 лютого 2012 року, коли їм було лише чотири місяці, після анонімного повідомлення про випадки небалого ставлення, алкоголізму та домашнього насильства в сім'ї. Суд звернув увагу, що ці твердження згодом підтвердилися під час перевірки, проведеної CPCJ та Національною комісією з питань захисту дітей (NACJR), а також під час госпіталізації дітей з діагнозом бронхіоліт. Під час перших зустрічей з CPCJ та NACJR заявниця також визнала, що її колишній партнер, М. J., поведився з нею жорстоко, що він мав алкогольну залежність, а вона перебувала у стані загального виснаження через цю ситуацію. Тож, Суд не мав сумнівів, що застосування заходу захисту 30 березня 2012 року строком на шість місяців було

обґрунтоване релевантними й достатніми підставами. Однак Суд вказав, що навіть якщо первинне застосування заходу захисту було виправдане переконливими підставами, то його продовження було менш обґрунтованим, оскільки заявниця виконала всі зобов'язання, які вона взяла на себе в межах першої угоди із СРСJ про захист дітей (відповідно до угоди діти були передані під опіку іншим членам родини з наданням заявниці права на спілкування з ними; водночас вона повинна була виконувати покладені на неї обов'язки, серед яких – проходження психологічної оцінки, пошук роботи, житла тощо).

Суд вважав, що тривала розлука батьків з дітьми призвела до розриву родинних зв'язків і братерства, що суперечило найкращим інтересам дитини. Водночас єдиними підставами для обмеження права заявниці на спілкування з дітьми були ворожість між нею та прийомними батьками, тісний емоційний контакт, що вважався задушливим для дітей, та оборонна позиція заявниці щодо фахівців. Однак, на думку Суду, таке обґрунтування не можна було вважати достатнім. Крім того, ЄСПЛ зазначив, що з матеріалів справи не випливало жодних очевидних або беззаперечних підстав вважати, що передача дитини D. його дядькові по батьковій лінії, а T. – його старшій сестрі та її партнеру, більш відповідало найкращим інтересам дітей, аніж їх повернення до матері. Окрім того, Суд зауважив, що національні органи жодного разу навіть не розглядали можливість дозволити заявниці проводити з дітьми цілі дні або вихідні.

З огляду на викладене, Суд дійшов висновку, що португальські органи влади не виконали своїх позитивних зобов'язань, передбачених статтею 8 Конвенції, щодо забезпечення збереження сімейного зв'язку між заявницею та її дітьми-близнюками D. і T.

ЄСПЛ зауважив, що з моменту застосування заходу захисту у цій справі було складено велику кількість соціальних звітів, проведено щонайменше чотири психологічні експертизи щодо заявниці, суди неодноразово заслуховували думки заявниці, пана M. J. та прийомних батьків D. і T. Однак самих дітей не заслухали. Суд погодився, що з огляду на вік D. і T. національні органи обґрунтовано могли вважати, що діти не мали достатнього рівня зрілості для того, щоб бути почутими, як того вимагає пункт 1 статті 12 Конвенції ООН про права дитини (див. § 96; *M. and M. v. Croatia*, № 10161/13, § 171, ECHR 2015 (витяги); див. також, а contrario, *Iglesias Casarrubios and Cantalapiedra Iglesias v. Spain*, № 23298/12, § 42, 11 жовтня 2016 року; *M.K. v. Greece*, № 51312/16, § 88, 01 лютого 2018 року; *E.C. v. Italy* (ухв.), № 82314/17, § 58, 30 червня 2020 року).

Однак Суд вважав, що доцільно було б провести експертизу щодо поглядів дітей на ситуацію. Проте жодної психологічної експертизи дітей, зокрема T., не було проведено, навіть попри те, що після розлуки з прийомними батьками він, очевидно, перебував у психологічно складному стані. Усі соціальні звіти зазначали, що D. і T. добре інтегрувалися в прийомні родини, однак жоден із них не містив інформації про ставлення дітей до матері.

Також ЄСПЛ визнав, що судові провадження в цій справі щодо продовження заходу захисту та тимчасової передачі батьківських прав на D. і T. мали серйозні

процесуальні порушення та були надмірно тривалими, а тому не відповідали процесуальним гарантіям статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 липня 2021 року та набуло статусу остаточного.

F. D. and H. C. v. Portugal (№ 18737/18)

Обставини справи

Справа стосувалася виконання постанови про розшук та затримання, виданого французькими органами влади щодо другого заявника – Н. С., сина першого заявника – F. D., та його подальшого повернення до матері – О. Заявники скаржилися, що провадження щодо них було несправедливим. Зокрема, вони заявляли про відсутність судового слухання та повернення Н. С. до О. без оцінки того, чи існує для нього серйозна небезпека заподіяння шкоди, що вони вважають порушенням їхнього права на приватне та сімейне життя. Вони також стверджували, що не мали ефективного засобу правового захисту від стверджуваних порушень.

Заявники – F. D. та його син – Н. С., народилися відповідно в 1970 та 2010 роках, живуть у районі Серпінш (Португалія) та Франції.

Після розлучення F. D. з О. (матір'ю Н. С.) у жовтні 2013 року, Суд у сімейних справах округу Прива у Франції встановив спільну опіку над Н. С., але визначив, що основне місце проживання дитини буде з матір'ю, а F.D. матиме право на спілкування,

Упродовж наступних кількох років F. D. неодноразово звертався до Суду із сімейних спорів округу Прива з проханням надати йому опіку над сином або змінити місце проживання дитини. Пан F. D. стверджував, що Н.С. не отримував належної освіти, звинувачував О. у застосуванні насильства, наголошував на наявності для дитини загроз. Однак суд відмовив у задоволенні його заяв.

06 жовтня 2017 року, забираючи сина зі школи, F. D. Помітив у нього травму. 08 жовтня 2017 року F. D. забрав дитину до Португалії та не повернув її матері. Тоді дитина була оголошена зниклою безвісти.

14 листопада 2017 року О. звернулася до влади Франції із запитом про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (далі – Гаазька конвенція). Цей запит було надіслано до спеціального центрального органу (Direcção-Geral de Reinserção e Serviços Prisionais).

11 грудня 2017 року Суд у сімейних справах округу Прива надав виняткову опіку (exclusive custody) матері О. та зупинив право F. D. на спілкування з дитиною. Національний суд зазначив, що не було встановлено, що О. спричинила тілесні ушкодження Н. С. Це рішення набрало законної сили.

Тим часом в січні 2018 року окружний суд видав Європейський ордер на арешт F. D. для притягнення його до відповідальності за викрадення дитини відповідно до Кримінального кодексу Франції. Згодом французькі органи влади подали через Шенгенську інформаційну систему запит про розшук другого заявника як зниклої особи та просили вжити всіх необхідних заходів для захисту неповнолітнього Н. С.

Тим часом у Португалії F. D. подав заяву про встановлення одноосібної опіки до Суду із сімейних спорів міста Матозінюш. 15 лютого 2018 року португальська

поліція виконала постанову про розшук, забрала Н. С. зі школи та тримала його у поліцейській дільниці протягом декількох годин, після чого доставили до прокуратури, яка розпочала адміністративну процедуру для оцінки необхідності порушення справи про захист дітей в суді. На виконання ордеру на арешт F. D. був заарештований. Пізніше, того ж дня, в прокуратурі дитину особисто передали матері. У березні 2018 року Суд із сімейних спорів міста Матозінюш відхилив заяву F. D. про встановлення одноосібної опіки.

Оцінка Суду

ЄСПЛ вирішив розглянути скарги виключно за статтею 8 Конвенції. Суд зазначив, що повернення дитини її матері португальською владою становило втручання у права заявників за цією статтею.

Щодо відповідності такого втручання статтям 2 та 7 Гаазької конвенції, Суд зауважив, що органи влади Португалії були зобов'язані вжити всіх відповідних заходів для встановлення місцезнаходження дитини, однак цього не зроблено не було. Так, португальська влада не забезпечила належної комунікації, координації чи дій у відповідь на запит французької сторони.

Хоча уряд Португалії стверджував, що повернення дитини ґрунтувалося на положеннях Брюссельського регламенту II bis, Суд не знайшов жодних доказів цього. Прокурор ухвалив рішення про повернення дитини без будь-якого судового розгляду, що, на думку ЄСПЛ, ставило під сумнів дотримання принципу законності. Однак Суд був переконаний, що рішення про повернення дитини переслідувало законну мету – захист прав матері О. та дитини Н. С.

Утім, ЄСПЛ виснував, що таке втручання не було необхідним у демократичному суспільстві. Зокрема, Суд зауважив, що спосіб розгляду цієї справи без застосування Гаазької конвенції позбавив заявників їхніх процесуальних прав: вони не були заслухані національним судом; не було досліджено ймовірного ризику для дитини в разі її повернення до матері; дитину було знайдено та повернуто матері того ж дня, тоді як перший заявник перебував під вартою, і, отже, у вразливому становищі.

Суд зауважив, що другого заявника, якому на той час було сім років, не було заслухано в національних судах. Питання про те, чи повинні національні суди заслухати дитину, залежить від конкретних обставин кожної справи з урахуванням віку та рівня зрілості конкретної дитини. ЄСПЛ наголосив, що у будь-якому судовому провадженні щодо прав дітей за статтею 8 Конвенції, не можна вважати, що діти, які здатні формувати власну думку, були достатньо залучені до процесу ухвалення рішень, якщо їм не надали можливості бути почутими і висловити свою позицію.

Суд виснував, що у межах цього провадження жоден із заявників не мав можливості висловити свою позицію. Більше того, повна відсутність будь-яких процесуальних гарантій для заявників у цій справі була посилена ще одним чинником: перший заявник взагалі не був поінформований про адміністративне провадження, яке

велосся прокуратурою, попри те, що його місцеперебування було відоме (він перебував під вартою португальської влади), і його представляв адвокат.

Крім того, ні першого заявника, ні його представника не було повідомлено про ухвалення рішення повернути дитину матері О., що позбавило його можливості оскаржити рішення прокуратури. Лише через декілька днів перший заявник отримав доступ до адміністративного провадження та рішення прокуратури про повернення дитини.

Уряд посилався на принцип «еквівалентного захисту», щоб виправдати автоматичне повернення дитини матері. Втім, Суд зазначив, що навіть у контексті Регламенту Брюссель II bis від 27 листопада 2003 року визнання того, що рішення Суду із сімейних спорів округу Прива підлягало виконанню в Португалії, мало б здійснюватися судом, після чого перший заявник міг би його оскаржити.

Суд зазначив, що португальські органи влади не розглянули належним чином заяву про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції, а натомість виконали запит про розшук та затримання першого заявника, та автоматично повернули дитину матері. Таким чином, вони надали більшої ваги принципу взаємного визнання судових рішень та інтересам матері, проігнорували інші чинники, зокрема і насамперед – визначення найкращих інтересів дитини, а також – у другу чергу – права другого заявника як батька. У цьому контексті Суд нагадав, що стаття 8 Конвенції вимагає від національних органів влади забезпечення справедливого балансу між інтересами дитини та батьків, і що при здійсненні такого урівноваження особливе значення слід надавати найкращим інтересам дитини, які, залежно від їхньої природи й серйозності, можуть переважати інтереси батьків. Зокрема, батьки не можуть, посилаючись на статтю 8 Конвенції, мати право на вжиття заходів, які завдали б шкоди здоров'ю та розвитку дитини.

У цій справі ЄСПЛ не зміг оцінити, чи було враховано найкращі інтереси дитини та чи ґрунтувалося рішення про її повернення на відповідних і достатніх підставах для цілей частини 2 статті 8 Конвенції. Тому Суд виснував, що Держава-відповідач не забезпечила заявникам право на повагу до їхнього сімейного життя шляхом надання їм можливості бути почутими у провадженні щодо повернення дитини, що суперечить процесуальним вимогам за статтею 8 Конвенції.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що примусові заходи стосовно дітей у цій чутливій сфері є небажаними або навіть можуть бути виключені, з огляду на забезпечення найкращих інтересів дитини. У цій справі сам факт того, що португальська поліція вивела дитину семирічного віку зі школи о 9-й годині ранку та одночасно затримала його батька за ордером на арешт, утримувала їх обох у поліцейському відділку понад три години, був достатнім для висновку про те, що до дитини не поставилися з належною турботою та чуйністю, не приділили особливої уваги його особистій ситуації та добробуту, не забезпечили повної поваги до його психологічної недоторканості (див. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей).

Окрім того, Суд зазначив, що Уряд не довів, що під час затримання батька (першого заявника) та виведення дитини (другого заявника) зі школи поліцію супроводжували фахівці із захисту дітей (психологи чи соціальні працівники). Органи влади мали обов'язок надати дитині необхідну допомогу та підтримку.

Так, з урахуванням наведеного, ЄСПЛ виснував, що в цій справі втручання органів влади у право заявників, передбачене статтею 8 Конвенції, не було необхідним у демократичному суспільстві.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 07 січня 2025 року та набуло статусу остаточного.

C v. Croatia (№ 80117/17)

Обставини справи

Справа стосувалася захисту прав дитини у спорі щодо батьківської опіки.

У січні 2010 року рішенням суду шлюб батьків заявника було розірвано. Місце проживання заявника було визначено з його матір'ю А., а батькові В. було надано право на побачення з ним.

Пізніше мати заявника звинуватила його батька у сексуальному розбещенні дитини та клопотала про припинення контакту заявника з ним; проте її клопотання було відхилене у зв'язку з невстановленням вчинення батьком заявника стверджуваних дій. Після тверджень матері заявника про його сексуальне розбещення в рамках адміністративного та судових проваджень у жовтні 2012 року було підготовлено експертний висновок, у якому, зокрема, вказувалося, що мати завдавала заявникові емоційних образ. На основі цього звіту його батько звернувся з проханням про надання йому права на опіку над дитиною, яке було задоволене судом у червні 2015 року та підтримане в апеляційному порядку («другий етап провадження»).

Мати ініціювала третій етап провадження, коли заявник повернувся до неї в червні 2016 року, втішки від батька, з яким він перебував на виконання судового рішення. У 2019 році соціальний центр, що був залучений до справи, запропонував тимчасово помістити заявника до дитячого будинку, проте суди відхилили це клопотання.

Заявник скаржився, що під час другого етапу проваджень та впродовж наступного виконання рішення про опіку йому не було призначено опікуна *ad litem* для представництва та захисту його інтересів; не було надано можливості бути почутим під час цих проваджень і що рішення про надання права опіки його батькові без жодної підготовки та адаптаційного періоду не відповідало його найкращим інтересам, що суперечило статті 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Суд нагадав, що стаття 8 Конвенції вимагає від національних органів влади досягнення справедливого балансу між інтересами дитини та інтересами батьків, і що в процесі такого урівноваження слід надавати особливого значення найкращим інтересам дитини, які, залежно від їх характеру та серйозності, можуть переважати інтереси батьків. Зокрема, батько чи мати не можуть, на підставі статті 8 Конвенції, претендувати на застосування таких заходів, які завдали б шкоди здоров'ю та розвитку дитини (див. рішення у справах *Sahin v. Germany* [ВП], № 30943/96, § 66, ECHR 2003-VIII; *Sommerfeld v. Germany* [ВП], № 31871/96, § 64, ECHR 2003-VIII). З цією метою Суд повинен переконатися, що національні суди провели всебічне дослідження всієї сімейної ситуації разом із низкою факторів – зокрема, фактичного, емоційного,

психологічного, матеріального та медичного характеру – і здійснили зважену та обґрунтовану оцінку відповідних інтересів кожної особи, постійно керуючись пошуком рішення, яке б відповідало найкращим інтересам дитини (див. *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* [ВП], № 41615/07, § 139, ECHR 2010; *Antonyuk v. Russia*, № 47721/10, § 134, 01 серпня 2013 року).

Суд також повторив, що, хоча стаття 8 Конвенції не містить явних процесуальних вимог, процес ухвалення рішення повинен бути справедливим і таким, що належним чином забезпечує повагу до інтересів, які захищає стаття 8 Конвенції (див., наприклад, *T.P. and K.M. v. the United Kingdom* [ВП], № 28945/95, § 72, ECHR 2001-V). Зокрема, у низці справ, що стосуються догляду за дітьми, Суд досліджував, чи були батьки достатньою мірою залучені до процесу прийняття рішення, з метою встановлення того, чи було порушено їхнє право за статтею 8 Конвенції (див., наприклад, *Sommerfeld*, §§ 66–75, та *Sahin*, §§ 68–78). Раніше Суд уже зазначав, що ці самі міркування, *mutatis mutandis*, застосовуються й до дітей у будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, яке стосується їхніх прав, гарантованих статтею 8 Конвенції. Зокрема, у таких справах не можна вважати, що діти, які здатні сформулювати власну думку, були достатньою мірою залучені до процесу прийняття рішення, якщо їм не було надано можливості бути почутими й висловити свою думку та якщо цій думці, залежно від віку й рівня зрілості дитини, не було надано належної ваги (див. *M. and M. v. Croatia*, № 10161/13, §§ 171 і 181, ECHR 2015).

Суд зазначив, що суть цієї справи полягала у скарзі заявника на невідповідність судового провадження щодо встановлення опіки батька та виконання цього судового рішення вимогам статті 8 Конвенції, що призвело до ігнорування найкращих інтересів дитини.

Щодо першої частини скарги заявника Уряд стверджував, що не було потреби надавати заявникові можливість бути почутим у суді, оскільки всім залученим органам було відомо, що він хотів і надалі проживати з матір'ю. Більше того, за твердженням Уряду, у провадженні щодо опіки заявникові не був потрібен спеціальний представник *ad litem*, оскільки він сам не був стороною цього провадження.

Суд зазначив у зв'язку з цим, що Сімейний закон від 2003 року, який застосовувався до справи заявника на той час, покладав обов'язок на відповідний центр соціального захисту призначити спеціального представника *ad litem* у випадках, коли інтереси дитини конфліктували з інтересами батьків. Згідно зі статтею 10 Європейської конвенції про здійснення прав дітей (набула чинності для Хорватії 01 серпня 2010 року), обов'язком представника є діяти належним чином від імені дитини, надаючи їй інформацію та роз'яснення, з'ясовуючи її погляди та представляючи їх судовій владі. Також Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, вимагають, щоб у випадках конфлікту інтересів між батьками і дітьми було призначено спеціального представника *ad litem* або іншого незалежного представника для представлення поглядів та інтересів дитини й інформування її про зміст провадження.

У світлі вищезгаданого національного законодавства та міжнародних правових стандартів Суд не зміг погодитися з твердженням Уряду про відсутність необхідності призначати спеціального представника *ad litem* для заявника лише тому, що останній формально не був стороною провадження щодо опіки. Навпаки, Суд вважав, що ситуація заявника як дитини розлучених батьків у спорі про опіку є прикладом тих випадків, коли дітям може бути необхідний спеціальний представник *ad litem* для захисту їхніх інтересів, пояснення їм судового провадження та його наслідків, а також для загального посередництва між суддею і дитиною. Водночас, заявникові не було призначено такого представника в ході другого провадження щодо опіки, а його матері було фактично залишено виконання цієї ролі.

Окрім того, Суд розглянув, чи було заявникові (якому було дев'ять років на момент завершення другого провадження щодо опіки) надано можливість бути почутим компетентними судовими органами. Суд зазначив, що розділ 86 Сімейного закону від 2003 року, чинного на той час, передбачав, що дитина має право висловлювати свою думку в провадженні, яке стосується її права чи інтересу. У ньому також зазначалося, що думка дитини має враховуватися залежно від її віку та рівня зрілості. Це зобов'язання заслухати дитину було ще більше посилене Сімейним законом від 2015 року. Більше того, Суд повторив, що відповідно до чинних міжнародних стандартів у будь-якому судовому чи адміністративному провадженні щодо прав дітей за статтею 8 Конвенції діти, які здатні сформулювати власну думку, мають бути достатньою мірою залучені до процесу прийняття рішень, мати можливість бути почутими й висловити свою думку (див. *M. and M.*, §§ 171 і 181; *M.K. v. Greece*, № 51312/16, §§ 74 і 91, 1 лютого 2018 року; а також §§ 53 і 73).

У цій справі заявника жодного разу не було особисто допитано жодним із судових органів, які ухвалювали рішення щодо його опіки. Зі свого боку Уряд стверджував, що відповідне законодавство не передбачало обов'язкової безпосередньої участі дітей, а всі задіяні органи були добре поінформовані про бажання заявника проживати з матір'ю.

Аргументи Уряду не переконали ЄСПЛ, і тому він виснував про відсутність належного обґрунтування, чому національні суди не розглянули можливість безпосередньої участі заявника у провадженні та не виклали жодних мотивів для відмови у його допиті (див. *M. and M.*, §§ 184–185). Потенційна необхідність у його безпосередній участі була особливо важливою, враховуючи недоліки його представництва в суді (див. *N.Ts. and Others*, § 80).

На думку Суду, недосконале представництво та ненадання представника у відповідному порядку разом із незаслуховуванням думки заявника заподіяли непоправної шкоди процесу прийняття рішення. Такий висновок усував необхідність Суду у з'ясуванні, чи були належним чином оцінені найкращі інтереси заявника під час ухвалення рішення про опіку на користь його батька без жодного періоду підготовки чи адаптації та чи було виконання цього рішення сумісне зі статтею 8 Конвенції. (див. *E.S. v. Romania and Bulgaria*, № 60281/11, § 82, 19 липня 2016 року).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 жовтня 2020 року та набуло статусу остаточного.

N.TS. AND OTHERS v. Georgia (№ 71776/12)

Обставини справи

Справа стосувалася провадження щодо повернення батькові трьох малолітніх хлопчиків, які після смерті матері проживали з родиною по материнській лінії.

На той час їхній батько, G. B., проходив лікування від наркотичної залежності. Ще раніше він був засуджений за зловживання наркотичними засобами.

На початку 2010 року G. B. ініціював судове провадження з вимогою повернення своїх синів. Міський суд міста Тбілісі звернувся до Служби соціальної допомоги (далі – Служба) із проханням призначити представника для захисту інтересів хлопчиків. У травні 2010 року суд постановив повернути дітей їхньому батькові. Враховуючи останні медичні дані щодо G. B., які підтверджували, що його залежність перебуває у стані ремісії та що він не страждає на психіатричні розлади, суд дійшов висновку, що він здатний відновити виконання своїх батьківських обов'язків. Водночас, суддя, визнавши недостовірним, відхилив звіт про психічний стан дітей, у якому, зокрема, зазначалося, що вони страждають на тривожний розлад, пов'язаний із розлукою, та негативно ставляться до батька. Відповідно до цього звіту, для дітей не рекомендувалося змінювати їхнє середовище проживання.

Представники Служби не брали участь у провадженні щодо ухвалення рішення від травня 2010 року. Утім, під час наступного апеляційного провадження, ініційованого родиною по материнській лінії, їхні представники брали участь як «заінтересована сторона».

У лютому 2011 року апеляційний суд скасував рішення і постановив залишити дітей у родині по материнській лінії. Однак, у жовтні Верховний Суд направив справу на новий розгляд.

У лютому 2012 року апеляційний суд скасував своє попереднє рішення та дійшов висновку, що діти повинні проживати з батьком. Оскарження цього рішення тітками та бабусею і дідусем по материнській лінії було відхилене Верховним Судом.

Однак рішення апеляційного суду так і залишилося невиконаним, оскільки хлопчики відмовилися переїжджати до батька, а дві спроби передати їх йому виявилися безуспішними.

Оцінка Суду

Щодо прийнятності заяви за статтею 8 Конвенції.

Щодо прийнятності скарги Суд мав розглянути заперечення уряду Грузії про те, що пані Ts. (тітка хлопчиків) не мала необхідних повноважень діяти від імені своїх племінників. Зокрема, Уряд стверджував, що батько хлопчиків ніколи не був позбавлений батьківських прав і після смерті їхньої матері залишався єдиним законним опікуном; самі ж хлопчики ніколи не перебували під опікою своєї тітки.

Суд зазначив, що троє хлопчиків перебували у вразливому становищі, втративши матір та маючи складні, якщо не ворожі, стосунки з батьком. Не було жодних сумнівів, що їхня тітка мала достатньо тісний зв'язок із ними, щоб подати скаргу від їхнього імені, з огляду на те, що вона піклувалася про них і забезпечувала їх житлом, а хлопчики проживали в родині по материнській лінії понад два роки на момент подання заяви до Суду. Окрім того, з огляду на їхню відчуженість від батька, не існувало жодного більш близького родича, який міг би звернутися до Суду від їхнього імені. Щодо потенційних інституційних альтернатив для представництва хлопчиків, то сама Служба була об'єктом критики у цій справі. Відповідно, було б нереалістично очікувати, що саме остання могла б забезпечити подання скарги від імені дітей до Суду.

Крім того, Суд не побачив можливого конфлікту інтересів між пані Ts. та дітьми щодо предмета скарги. Нарешті, заява стосувалася важливих інтересів хлопчиків, які заслуговували на розгляд у межах Конвенції. Отже, Суд дійшов висновку, що пані Ts. мала процесуальне право розпочати провадження від імені своїх племінників. Так, ЄСПЛ відхилив відповідні заперечення уряду Грузії.

Щодо суті заяви за статтею 8 Конвенції.

Суд вказав, що, хоча стаття 8 Конвенції не містить явних процесуальних вимог, заявник повинен бути залучений до процесу ухвалення рішень, що розглядаються в цілому, у такому обсязі, який є достатнім для забезпечення належного захисту його інтересів, гарантованих цією статтею (див. *Fernández Martínez v. Spain* [БП], № 56030/07, § 147, ЄСПЛ 2014 (витяги); *Z.J. v. Lithuania*, № 60092/12, § 100, 29 квітня 2014 року; *Elsholz v. Germany* [БП], № 25735/94, § 52, ECHR 2000-VIII; та *W. v. the United Kingdom*, 08 липня 1987 року, § 64, Series A № 121). У випадку дітей зазначений вище принцип реалізується через їхнє право бути проконсультованими та почутими (див. *M. and M. v. Croatia*, № 10161/13, §§ 180–181, 3 вересня 2015 року). Суд вже зазначав, що в міру дорослішання дітей та набуття ними здатності формулювати власні погляди щодо, наприклад, контактів із батьками, суди повинні належним чином враховувати їхні погляди та почуття, а також їхнє право на повагу до приватного життя (див. *Plaza*, § 71). Ті самі принципи закріплені у статті 12 Конвенції про права дитини та інших відповідних міжнародних актах.

Щодо питання, чи були діти належним чином залучені до провадження, уряд стверджував, що вони були вислухані через представника, призначеного їм Службою. Однак, Суд зауважив, що ця Служба формально долучилася до провадження лише на стадії апеляційного розгляду. Вона брала участь як «заінтересована сторона», статус якої не передбачався Цивільним процесуальним кодексом Грузії і не визначав процесуальних прав. Тому було незрозуміло, яким чином Служба могла ефективно представляти інтереси дітей, не маючи формальної процесуальної ролі. Хоча за Цивільним кодексом саме на Службу було покладено завдання представляти інтереси дітей, залишалось незрозумілим, що саме означало таке представництво, оскільки відповідне законодавство не визначало функцій та повноважень

представника. На практиці, протягом понад двох років (тривалість провадження у справі заявників) представники Служби зустрічалися з хлопчиками лише кілька разів з метою підготовки звітів про умови їхнього проживання та емоційний стан, проте не підтримували жодних регулярних контактів для здійснення моніторингу та встановлення довірливих відносин із дітьми.

У цьому контексті Суд послався на рекомендації низки міжнародних органів, зокрема Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, які передбачають, що у випадках конфлікту інтересів між батьками і дітьми має бути призначений незалежний представник для відображення поглядів дитини та інформування її про суть провадження. ЄСПЛ не бачив, яким чином роль Служби могла вважатися належним представництвом за цими стандартами. Крім того, всупереч відповідним міжнародним стандартам, національні суди не розглянули можливість безпосереднього залучення до провадження старшого хлопчика.

Рішення національних судів ґрунтувалися переважно на двох підставах: суди встановили, що в інтересах хлопців було возз'єднання з батьком, а родина матері мала на них негативний вплив. І хоча Суд визнав це обґрунтування, він зазначив, що національні суди не надали належної уваги важливому факту – хлопчики не бажали повертатися до батька. Незалежно від маніпулятивної ролі родини матері стосовно батька хлопчиків (за деякими звітами саме це впливало на ставлення хлопчиків до батька), докази, наявні у національних судах, стосовно ворожого ставлення хлопчиків до батька були однозначними. Крім того, було кілька висновків психологів, які попереджали про потенційні ризики для психічного здоров'я хлопчиків у разі їх примусового повернення до батька. За таких обставин ухвалення радикального заходу без розгляду адекватного перехідного періоду виглядало б таким, що суперечить найкращим інтересам дітей.

Суд виснував, що внаслідок недоліків процесу ухвалення рішень у провадженні, що ускладнився недостатнім й однобічним урахуванням найкращих інтересів хлопчиків, було допущено порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 02 лютого 2016 року та набуло статусу остаточного.

PETROV and X v. Russia (№ 23608/16)

Обставини справи

Справа стосувалася спору між розлученими батьками щодо визначення місця проживання їхнього малолітнього сина та незабезпечення можливості для останнього бути почутим.

Заявниками були пан Петров, батько (перший заявник), та Х., син (другий заявник). Другий заявник народився у 2012 році і до 2013 року проживав разом зі своєю матір'ю та батьком у Санкт-Петербурзі. У 2013 році батьки дитини розлучилися, і мати забрала його до Нижнього Новгорода.

У 2014 році національні органи влади ухвалили рішення про розірвання шлюбу та задовольнили заяву матері про визначення місця проживання дитини з нею, враховуючи вік дитини та прив'язаність до матері. Органи опіки також оцінили житлові умови та фінансове становище матері, які визнали задовільними, і взяли до уваги, що вона перебувала у відпустці по догляду за дитиною та все ще годувала грудьми.

Пан Петров подав апеляційну скаргу, в якій просив визначити місце проживання дитини з ним у Санкт-Петербурзі, посилаючись на кращі житлові умови та стабільне фінансове становище. Він також зазначив, що мав документи, які підтверджували, що його колишня дружина вже не годувала грудьми та не перебувала у відпустці по догляду за дитиною, а вже повернулася на роботу. Однак, суд відмовив у задоволенні апеляції та залишив рішення від 2014 року без змін.

Окрім того, національні суди відмовилися розглядати позов пана Петрова про визначення місця проживання сина з ним, вважаючи, що його вимога була подана із запізненням.

Згодом, в окремому провадженні пану Петрову було надано право на спілкування з дитиною та присуджено компенсацію за надмірну тривалість проваджень з визначення місця проживання та права на спілкування з дитиною.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявники скаржилися, що суди не обґрунтували відповідними й достатніми підставами рішення про визначення місця проживання дитини з матір'ю. Додатково, посилаючись на статтю 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, вони стверджували, що це рішення було дискримінаційним за ознакою статі, оскільки визначення місця проживання дітей віком до 10 років часто відбувалося на користь матерів.

Також заявники вказували, що відповідно до статті 34 (право на індивідуальну заяву) та статті 38 (обов'язок створювати необхідні умови для ефективного розгляду справи) Конвенції представник Уряду у їхній справі був упередженим і приховав певні документи через те, що він був близьким знайомим батька колишньої дружини пана Петрова.

Оцінка Суду

Уряд не заперечував, що перший заявник мав право подати заяву від імені свого неповнолітнього сина. Враховуючи, що пан Петров ніс батьківську відповідальність за другого заявника, Суд визнав, що він мав право діяти від імені свого сина.

ЄСПЛ зазначив, що рішення про визначення місця проживання дитини з матір'ю було втручанням, що мало підґрунтя у національному законодавстві та переслідувало легітимну мету – захист прав інших осіб. Щодо необхідності такого втручання, національні органи влади не мали іншого вибору, окрім як визначити місце проживання дитини з одним із двох роздільно проживаючих батьків, оскільки національне законодавство не передбачало можливості визначення спільного місця проживання.

Спершу Суд розглядав доводи заявників про те, що не було проведено жодної експертизи чи іншої експертної оцінки для встановлення прихильності Х. до кожного з батьків, і що Х., відповідно, не був належним чином почутий щодо питання його місця проживання. ЄСПЛ нагадав, що діти мають право бути проконсультованими й почутими з питань, що їх стосуються. Зокрема, у міру того, як діти дорослішають і з часом здатні формулювати власні погляди, суди повинні належним чином враховувати їхні погляди і почуття, а також їхнє право на повагу до приватного життя (див., *N.Ts. and Others v. Georgia*, № 71776/12, § 72, 02 лютого 2016 року). Ситуація є інакшою у випадку зовсім маленьких дітей, які ще не здатні формувати чи висловлювати свої побажання. У справі *Sahin* (§§ 72–75) Суд визнав допустимим не допитувати п'ятирічну дитину в суді, враховуючи її вік і рівень зрілості. Зробивши цей висновок, Суд узяв до уваги, що було призначено експерта, який кілька разів зустрічався з дитиною й обома батьками, проаналізував ставлення дитини до кожного з батьків, а також оцінив можливість заслухати її в суді.

Натомість у цій справі жодного разу не призначалася експертиза щодо таких важливих питань, як стосунки Х. з кожним із батьків, батьківські здібності кожного з них чи можливість заслухати дитину в суді, з огляду на її вік і рівень зрілості (за потреби за участю фахівця з дитячої психології).

Окрім того, Суд зауважив, що не було доказів того, що фахівці з органів опіки Нижнього Новгорода, на чий висновок покликалися суди, зустрічалися з дитиною та оцінювали її ставлення до кожного з батьків. Фактично їхній звіт обмежувався оцінкою житлових умов і фінансового стану матері та констатацією, що вона перебувала у відпустці по догляду за дитиною і годувала грудьми. Водночас у висновку органів опіки Санкт-Петербурга вказувалося, що в найкращих інтересах дитини було проживати з батьком. Національні суди не пояснили, чому вони надали перевагу висновку органів опіки Нижнього Новгорода перед висновком органів опіки Санкт-Петербурга.

Національні суди відмовили у розгляді заяви батька про визначення місця проживання дитини з ним та у витребуванні й дослідженні медичних документів дитини, відповідно до яких грудне вигодовування дитини було завершено. Апеляційний суд не відповів на довід батька, підтверджений документально, про те,

що мати вже не перебувала у відпустці для догляду за дитиною та повернулася на роботу. Крім того, національні суди відхилили як такі, що не мали значення, твердження батька щодо кращих житлових умов і більших можливостей розвитку дитини у Санкт-Петербурзі.

ЄСПЛ виснував, що розгляд справи національними судами не був достатньо ретельним і не забезпечив встановлення найкращих інтересів дитини. Не дотримавшись принципів пропорційності та ефективності, органи влади не виконали свій обов'язок забезпечити практичний і ефективний захист прав заявників, як цього вимагають статті 1 і 8 Конвенції. Національні суди не навели відповідних і достатніх підстав для свого рішення про визначення місця проживання дитини з матір'ю. Отже, Суд вказав, що незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду, оскаржуване втручання не було пропорційним легітимній меті.

Щодо стверджуваного порушення права першого заявника за статтею 14 Конвенції.

Перший заявник стверджував, що рішення суду про визначення місця проживання другого заявника разом із матір'ю було дискримінацією за ознакою статі. На його думку, у справах про визначення місця проживання дітей віком до десяти років існувало припущення переваги матерів, яке важко було спростувати. Це припущення ґрунтувалося на гендерних стереотипах, поширених у росії, зокрема сприйнятті жінок як основних вихователів, а чоловіків — як годувальників.

ЄСПЛ нагадав, що для виникнення питання в межах статті 14 Конвенції має існувати відмінність у поводженні з особами, які перебувають у подібних або аналогічних ситуаціях. Така відмінність у поводженні буде дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного і розумного обґрунтування; іншими словами, якщо вона не переслідує законної мети або якщо немає розумного співвідношення між використаними засобами і поставленою метою. Держава-учасниця користується певною свободою розсуду при визначенні того, чи виправдана і в якій мірі відмінність у поводженні в подібних ситуаціях. Обсяг такої свободи розсуду буде варіюватися залежно від обставин, предмета і контексту, проте остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції належить Суду (див. *Burden v. the United Kingdom* [ВП], № 13378/05, § 60, та *Konstantin Markin v. Russia* [ВП], № 30078/06, §§ 125 і 126, ЄСПЛ 2012).

Потрібні особливо вагомі підстави, щоб визнати відмінність у поводженні за ознакою статі сумісною з вимогами Конвенції (див. *Schuler-Zraggen v. Switzerland*, 24 червня 1993 року, § 67, Серія А № 263; *Zaunegger v. Germany*, № 22028/04, § 51, 3 грудня 2009 року; та *Buchs v. Switzerland*, № 9929/12, § 67, 27 травня 2014 року).

Відповідно до обставин цієї справи, Суд зазначив, що законодавство росії не передбачало жодної відмінності за ознакою статі: і чоловіки, і жінки мали рівне право на рішення про визначення місця проживання дитини, незалежно від віку дитини. Національні суди були зобов'язані оцінити всі релевантні обставини та батьківські здібності сторін з метою визначення найкращого рішення в інтересах дитини.

Водночас перший заявник стверджував, що рішення у його справі були ухвалені на підставі загального припущення, що існує в росії, про те, що в інтересах дітей певного віку проживати з матір'ю, а не з батьком.

ЄСПЛ виснував, що оскаржуване рішення про визначення місця проживання дитини ґрунтувалося на оцінці найкращих інтересів дитини за конкретних обставин цієї справи, а не на загальному припущенні переваги матерів. Зокрема, національні суди встановили, що М. перебувала у відпустці по догляду за дитиною і на момент розгляду справи продовжувала грудне вигодовування другого заявника. Вони також врахували, що з огляду на малий вік Х. і той факт, що після розлучення батьків він проживав з матір'ю, в його найкращих інтересах було залишатися проживати з нею. Відтак, Суд дійшов висновку, що в межах розгляду позову пана Петрова про визначення місця проживання дитини не було відмінності у поводженні за ознакою статі ні в законі, ні в застосуванні його у справі заявника.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).
Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 жовтня 2018 року та набуло статусу остаточного.

ZELIKHA MAGOMADOVA v. Russia (№ 58724/14)

Обставини справи

Справа стосувалася вдови, якій родичі загиблого чоловіка не дозволяли бачитися з її дітьми всупереч судовим рішенням, та рішення органів влади щодо позбавлення її батьківських прав.

Заявниця, пані Магомадова, стверджувала, що після загибелі її чоловіка, співробітника поліції, під час виконання службових обов'язків у 2006 році, його родичі почали чинити на неї тиск з метою заволодіння його будинком і державними виплатами, на які вона мала право. Ця ситуація призвела до того, що в лютому 2010 року один із братів її померлого чоловіка, Е. В., кілька разів ударив її по голові, спричинивши черепно-мозкову травму, й відвіз до будинку її матері. Діти відтоді залишалися з родиною її чоловіка, а вона не мала до них доступу.

За ініціативи Е. В. було розпочато три провадження щодо позбавлення заявниці батьківських прав. Е. В.; у квітні 2010 року його було призначено законним опікуном дітей. У ході всіх цих проваджень заявниця зазначала, що бажає піклуватися про своїх дітей. Вона також неодноразово повідомляла суди, правоохоронні органи та державних виконавців про те, що боїться родичів свого покійного чоловіка, оскільки вони ставилися до неї вороже, навіть погрожували їй та перешкоджали спілкуванню з дітьми.

Суди відхилили першу позовну заяву Е. В. у 2010 році, встановивши відсутність доказів, які підтверджували б його твердження про те, що заявниця нехтувала своїми батьківськими обов'язками або жорстоко поводитися з дітьми. Незважаючи на те, що суди постановили, що діти повинні проживати з матір'ю, рішення так і не було виконано через те, що державний виконавець неодноразово відмовлявся розпочати процедуру його виконання.

Провадження про позбавлення батьківських прав було повторно розпочато у 2011 році на підставі нововиявлених обставин: заявницю неодноразово бачили в автомобілях з невідомими чоловіками, що, на думку судів, свідчило про те, що вона проживала разом із чоловіком і вела «аморальний спосіб життя». Рішенням від січня 2012 року позовну заяву Е. В. знову було відхилено за відсутністю доказів. Однак, враховуючи те, що на той час діти вже протягом двох років проживали з родичами по батьківській лінії, суди постановили, що вони повинні залишатися з Е. В. та визначили графік спілкування з матір'ю. Рішення в цій частині також не було виконане, незважаючи на подані заявницею клопотання.

За результатами третього провадження у 2013 році суди задовольнили позовну заяву Е. В. та зазначили, що, незважаючи на встановлений у рішенні 2012 року графік спілкування матері з дітьми, вона не зустрічалася з ними (зокрема з двома старшими дочками, які на той час навчалися у медичному закладі та більше не проживали з родичами по батьківській лінії), а також не надавала їм фінансової підтримки. Суди

дійшли висновку, що вона тим самим ухилялася від виконання обов'язків з виховання своїх дітей.

Заявниця скаржилася до ЄСПЛ, що національні органи влади позбавили її батьківських прав, посилаючись на відсутність спілкування з дітьми, що порушило її право на повагу до сімейного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ насамперед зазначив, що позбавлення заявниці батьківських прав анулювало зв'язок між матір'ю та дітьми та припинило всі її батьківські права щодо них, зокрема право на спілкування з ними. Суд підтвердив, що розділення сім'ї є дуже серйозним втручанням (див. *A.K. and L. v. Croatia*, № 37956/11, § 62, 08 січня 2013 року). Позбавлення особи батьківських прав є особливо масштабним заходом, що позбавляє батька або матір сімейного життя з дитиною і є несумісним з метою їх возз'єднання. Такі заходи слід застосовувати лише за виняткових обставин, і вони можуть бути виправдані лише в разі наявності нагальної потреби, що стосується найкращих інтересів дитини (див. *Strand Lobben and Others v. Norway* [ВП], № 37283/13, § 209, 10 вересня 2019 року; *M.D. and Others v. Malta*, № 64791/10, § 76, 17 липня 2012 року; та *N.P. v. the Republic of Moldova*, № 58455/13, § 65, 06 жовтня 2015 року).

Суд зазначив, що заявниця втратила доступ до своїх дітей 15 лютого 2010 року внаслідок, очевидно, протиправних дій Е. В., брата її покійного чоловіка. Її звернення щодо цього інциденту та прохання про захист до правоохоронних органів залишилися без відповіді, а органи влади не вжили жодних заходів.

У рішенні від 31 січня 2012 року, залишеному без змін апеляційною інстанцією, суд знову відхилив твердження Е. В. про те, що заявниця ухилялася від виконання своїх батьківських обов'язків, через відсутність будь-яких достовірних доказів на підтримку цього твердження, і відмовив у задоволенні його позовної заяви про позбавлення її батьківських прав. Водночас з огляду на те, що на той час діти заявниці вже протягом двох років проживали з родичами по батьківській лінії, суди постановили, що діти мають залишитися за місцем проживання Е. В.; також призначили останнього законним опікуном і визначили графік спілкування заявниці з дітьми. Так, ЄСПЛ із занепокоєнням зауважив, що ситуація, коли суди скасували свої попередні висновки щодо необхідності залишити дітей матері (заявниці), та ухвалили рішення про залишення дітей з родичами по батьківській лінії, була фактично зумовлена бездіяльністю органів влади у виконавчому провадженні.

Утім, Суд також зазначив, що рішення від 2012 року щодо встановлення графіку спілкування заявниці з дітьми також не було виконано. Так, станом на набуття рішення законної сили, заявниця понад два роки не мала жодного контакту зі своїми дітьми, що призвело до відповідних наслідків, які це могло мати для відносин між ними, а також для фізичного та психологічного благополуччя дітей. З огляду на це,

Суд наголосив, що було особливо важливо, щоб органи влади діяли зразково, сумлінно та оперативно під час виконання рішення від 2012 року.

У результаті суд першої інстанції обмежився лише коротким посиланням на думку двох старших доньок заявниці, які заявили, що не бажають бачити свою матір, оскільки вона їх «зганьбила» своїм аморальним способом життя. Однак, ЄСПЛ зауважив, що під час попередніх проваджень суд критично оцінив аналогічні заяви цих доньок та зазначив, що вони протягом останніх двох років проживали зі своїм дядьком, Е. В., і не мали жодного контакту з матір'ю. Утім, національний суд залишив це без уваги, ігнорувавши відповідні доводи заявниці про те, що вона взагалі не мала жодного контакту зі своїми дітьми, родичі її покійного чоловіка налаштували дітей проти неї, а дві старші дочки відмовилися з нею спілкуватися, коли вона намагалася до них наблизитися.

Суд повторив, що діти мають право бути проконсультованими та почутими з питань, які їх стосуються. Зокрема, у міру того, як діти дорослішають і з плином часу набувають здатності формулювати власну думку, суди повинні належним чином враховувати їхні погляди та почуття, а також їхнє право на повагу до приватного життя (див. *Petrov and X v. Russia*, № 23608/16, § 108, 23 жовтня 2018 року). Водночас ці погляди не є обов'язково незмінними, та їх заперечення, що має отримати належну оцінку, не є обов'язково достатнім для того, щоб переважити інтереси батьків, зокрема право на регулярний контакт із дитиною. Право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як надання безумовного права вето без урахування інших факторів та без проведення аналізу з метою визначення їхніх найкращих інтересів. Більше того, якщо суд ухвалив рішення на підставі поглядів дітей, які явно були не здатні сформулювати та висловити свою думку щодо своїх побажань, наприклад, через конфлікт лояльності та / або вплив відштовхуючої поведінки одного з батьків, таке рішення може суперечити статті 8 Конвенції (див. *K.B. and Others v. Croatia*, № 36216/13, 14 березня 2017 року).

Суд також зазначив, що жоден з інших чотирьох дітей заявниці не був заслуханий національними судами під час судового розгляду. Так, ненадання можливості висловитися дітям Т. та ЕІ., яким на той момент було тринадцять і одинадцять років відповідно, суперечило відповідним вимогам національного законодавства. Крім того, не було призначено експертного висновку щодо двох молодших дітей, Ір. та Р., з приводу того, чи можливо було, з огляду на їхній вік і рівень зрілості, заслухати їх у суді (за потреби за участю фахівця з дитячої психології).

На підставі викладеного ЄСПЛ виснував, що процес ухвалення рішень судами був недосконалий і не дозволив забезпечити найкращі інтереси дітей. Національні органи влади вийшли за межі наданої їм дискреції у відповідній сфері. Позбавлення заявниці батьківських прав було свавільним і явно непропорційним заявленій легітимній меті, а тому втручання в її право на повагу до сімейного життя не було «необхідним у демократичному суспільстві».

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 08 жовтня 2019 року та набуло статусу остаточного.

CÎNȚA v. Romania (№ 3891/19)

Обставини справи

Справа стосувалася обмежень, установлених судами для заявника щодо його права на спілкування з чотирирічною дочкою під час процесу розлучення та встановлення опіки. Заявник стверджував, що його психічне захворювання відіграло значну роль у встановленні цих обмежень, хоча суду не було надано жодних доказів того, що він становив би загрозу для добробуту своєї дочки.

Так, у липні 2018 року заявник, пан Cînta, звернувся до місцевого суду міста Бая-Маре (Baia Mare District Court) з проханням видати судовий наказ про те, щоб його дочка, якій на той час було чотири роки, під час розгляду провадження про розлучення з дружиною або жила з ним, як було до того, або щоб він регулярно бачився з нею у себе вдома, відповідно до встановленого судом графіку.

Заявник та його колишня дружина мали психіатричні проблеми, хоча на момент розлучення остання вже не значилася як особа, що страждає на психічне захворювання.

У вересні 2018 року місцевий суд дозволив заявнику зустрічатися з дочкою з 18:00 до 20:00 по вівторках та четвергах, і лише в громадських місцях і в присутності матері. Дитина повинна була проживати з матір'ю, а заявник – сплачувати аліменти.

Суд ґрунтував своє рішення на медичних відомостях, відповідно до яких заявник мав хронічне психічне захворювання; показаннях матері дитини, яка скаржилася, що заявник був фізично і психологічно агресивним через свій стан; а також на допитах інших родичів, які брали участь у догляді за дитиною, і самої дочки.

В апеляційній скарзі до окружного суду регіону Марамуреш (Maramureș) заявник стверджував, що суд нижчої інстанції покликався виключно на його хворобу, діючи суб'єктивно та упереджено. Заявник заперечував прояв жорстокості до своєї дочки або дружини. Однак окружний суд відхилив його апеляційну скаргу, визнавши, що медичні відомості, показання свідків, листування та ставлення заявника до матері дитини обґрунтовували необхідність обмеження його права на спілкування з дочкою.

Оцінка Суду

Стверджуване порушення статті 8 Конвенції.

Суд зазначив, що загальновизнано, що національні рішення спричинили втручання у право пана Cînta на повагу до його приватного життя. Втручання відбулося відповідно до закону і переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, тому питання для Суду полягало в тому, чи відповідало воно критерію «необхідності в демократичному суспільстві». Суд зауважив, що накладене обмеження було пов'язане з психічним розладом заявника. Водночас у національних рішеннях не було

обґрунтовано тверджень про те, що він становить загрозу для дитини. Дійсно, суди мали у своєму розпорядженні лист з психіатричної лікарні, в якому стверджувалося, що він регулярно приймав ліки й останнім часом не страждав від будь-якого погіршення свого стану.

Що ще більш важливо, Суд не бачив, які докази заявник міг надати, щоб довести, що його психічний стан не становив би небезпеки для добробуту його дочки, оскільки національні суди не призначали жодних нових експертиз щодо нього, відсутність яких суттєво обмежувала фактичну оцінку його навичок догляду, вразливості та психічного стану.

Також не було зрозуміло, як національні суди встановили чи оцінили найкращі інтереси дитини. Наприклад, суди ухвалили рішення про встановлення порядку спілкування з дитиною за участю обох батьків, хоча суди визнали, що заявник та його колишня дружина мали напружені стосунки між собою. Також не було жодних вказівок у рішеннях щодо користі такого спілкування для дитини.

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що суди не розглянули належним чином твердження дитини про жорстоку поведінку її батька, хоча національне законодавство повністю забороняло фізичне покарання, принизливе та зневажливе поводження з дітьми. Відсутність такої оцінки поставило під сумнів увесь процес ухвалення рішень у цій справі. Не було розглянуто жодних альтернативних механізмів спілкування з дитиною, таких як зустрічі під наглядом органу з питань захисту дітей.

Суд дійшов висновку, що судовий розгляд щодо ухвалення рішення про встановлення порядку спілкування пана Cînta з дитиною не був проведений у спосіб, що забезпечував би належну оцінку стану здоров'я заявника на той час та врахування всіх поглядів та інтересів. ЄСПЛ залишився незадоволеним гарантіями, наданими заявникові під час провадження, враховуючи серйозність втручання та інтереси, про які йшлося. Тому Суд виснував, що право заявника, захищене статтею 8 Конвенції, було порушено.

Стверджуване порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Суд установив, що із заявником поводитися інакше, ніж з іншими батьками, які шукали доступу до дитини, через його психічне здоров'я, що є підставою стверджувати про можливу дискримінацію, яка охоплюється «іншим статусом» відповідно до статті 14 Конвенції. Так, Суд мав лише з'ясувати, чи була різниця у ставленні обґрунтованою. Хоча ЄСПЛ не мав повноважень вирішувати, чи психічний стан пана Cînta впливав на його здатність піклуватися про свою дитину, він повинен був перевірити, чи надали органи влади достатні підстави для врахування цієї хвороби при оцінці його справи.

Суд зазначив, що він вже встановив відповідно до статті 8 Конвенції, що посилення на його психічний стан не супроводжувалося справжньою оцінкою його ситуації на національному рівні. Зокрема, не було проведено жодного дослідження щодо можливого ризику, який він міг би становити для своєї дочки. Отже,

ЄСПЛ виснував, що заявника сприймали як загрозу для дитини лише через його психічне здоров'я, без урахування конкретних обставин справи та сімейної ситуації.

Суд взяв до уваги національне законодавство, яке визнає, що люди з психічними розладами мають право на приватне життя та вільне здійснення всіх цивільних прав. Крім того, Румунія була учасницею Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю (CRPD), тоді як міжнародне співтовариство в цілому прагне до кращого та більш узгодженого захисту прав людей із психічними захворюваннями та психічними вадами. В практиці ЄСПЛ визнано, що психічно хворі люди є вразливою групою, чиї права потребують особливої уваги.

ЄСПЛ повторив свій висновок про відсутність належної оцінки психічного здоров'я пана Cînta. Більше того, він не знайшов жодних ознак того, що його психічний стан взагалі був релевантним питанням, що слід було розглядати.

Суд дійшов висновку, що національні суди зробили розрізнення між паном Cînta та іншими батьками, які прагнули спілкування зі своїми дітьми, лише на підставі його психічного здоров'я. Так, ЄСПЛ навів *prima facie* доказ дискримінації, який Уряд мав би спростувати або надати йому обґрунтування. Однак Держава-відповідач не надала переконливих аргументів, здатних спростувати презумпцію дискримінації заявника за ознакою його психічного здоров'я. Тому ЄСПЛ виснував, що було порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (заборона дискримінації).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 18 лютого 2020 року та набуло статусу остаточного.

M. P. AND OTHERS v. Greece (№ 2068/24)

Обставини справи

Ця справа стосувалася матері та її двох дітей, які оскаржували рішення грецьких судів про повернення двох дітей до їхнього батька у Сполучених Штатах Америки у рамках міжнародного провадження щодо викрадення дітей.

Заяву подали троє громадян Греції та США: матір (М. Р., 1981 року народження) та її двоє дітей (І. Р. А., 2016 року народження, та Е. А. А., 2018 року народження).

У 2015 році М. Р. поїхала до США, де в 2016 році почала працювати в дитячому садку в Х'юстоні (Техас). Того ж року вона вийшла заміж за Г. А., громадянина Греції та США, з яким познайомилася в 2014 році. Пара спочатку жила в Х'юстоні, де народився І. Р. А., а потім переїхала до Флориди, де народився Е. А. А. З 2018 по 2020 роки між подружжям виникали конфлікти.

У 2020 році М. Р. та її двоє дітей поїхали на Родос (Греція) зі згоди батька, підтвердженою в заяві, зробленій перед нотаріусом; повернення до США було заплановане на 04 лютого 2021 року.

Під час перебування на Родосі, авіакомпанія повідомила М. Р. та дітей, що через пандемію COVID-19 маршрут їхнього рейсу змінився, і місцем призначення стало Маямі. М. Р. поінформувала чоловіка, що новий маршрут є незручним, і заявила про намір з дітьми в травні 2021 року.

Потім вона записала дітей до школи на острові та зареєструвала їх у грецькій системі соціального забезпечення. У березні 2021 року вона почала працювати психологом на Родосі та не повернулася до США.

Згодом Г. А. звернувся до грецьких судів з проханням повернути дітей до США.

У травні 2022 року суд першої інстанції Родосу визнав, що існує серйозний ризик того, що двоє дітей зазнають психологічної шкоди та опиняться в нестерпній ситуації, якщо повернуться до США, зокрема на тій підставі, що вони були зараховані до школи та інтегрувалися в нове середовище на Родосі. Крім того, суд зазначив, що Г. А. мав відповідальну (виснажливу) роботу і не мав соціальної підтримки або підтримки сім'ї та друзів для щоденного догляду за дітьми.

Г. А. подав апеляційну скаргу. У грудні 2022 року апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції і постановив повернути дітей до батька в США. Апеляційний суд вирішив, що інтеграція двох дітей на Родосі не була достатньою для того, щоб повернення до місця постійного проживання стало для них випробуванням або нестерпною ситуацією. У грудні 2023 року касаційний суд підтвердив це рішення.

Тим часом Г. А. подав позов про розлучення до суду США, який був задоволений у вересні 2022 року.

У грудні 2024 року діти повернулися до США, щоб проживати з батьком. М. Р. залишилася проживати на Родосі.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявники стверджували, що їх твердження про серйозну небезпеку для дітей у разі повернення до Сполучених Штатів не було

ефективно розглянуто грецькими судами. Вони також скаржилися, що грецькі суди не заслухали двох дітей під час розгляду справи на національному рівні.

Оцінка Суду

Повернення двох дітей за рішенням грецьких судів становило втручання у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя. Таке втручання ґрунтувалося на Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року («Гаазька конвенція»), яка була інкорпорована у грецьке законодавство Законом № 2102/1992, і мало на меті захист прав і свобод обох дітей.

Щодо того, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, Суд зауважив, що головне питання полягало в тому, чи був процес прийняття рішення спрямований на забезпечення найкращих інтересів двох дітей і, зокрема, чи було виключено існування «серйозного ризику» для них у розумінні підпункту «b» статті 13 Гаазької конвенції.

Суд зазначив, по-перше, що національні суди врахували всі докази, подані заявниками, включаючи заяви під присягою та психологічні експертизи, підготовлені М. Р. щодо дітей, а також заслухали свідків. У зв'язку з цим він зазначив, що заявники не скаржилися на неврахування національними судами їхніх доказів.

Щодо скарги на те, що двох дітей не було заслухано, Суд, враховуючи свою практику щодо вимог статті 8 Конвенції у справах про викрадення дітей, зазначив про відсутність на сьогодні чіткого позитивного зобов'язання для національних судів розглядати доцільність заслуховування дітей у рамках провадження, що стосується їхніх прав, з власної ініціативи.

Однак, з огляду на відповідні міжнародні інструменти, зокрема нещодавню Рекомендацію CM/Rec (2025)4 Комітету міністрів Ради Європи Державам-членам, між Державами-учасницями досягнуто консенсусу щодо обов'язку надавати дитині реальну та ефективну можливість висловити свою думку – безпосередньо або іншим чином – і допомагати їй у цьому за допомогою різних механізмів та процедур, адаптованих до потреб дітей.

З огляду на ці міркування Суд вирішив, що настав час підтвердити, що національні органи влади зобов'язані з власної ініціативи розглянути доцільність заслуховування дитини, безпосередньо або іншим чином, щоб, у разі необхідності, виключити таку можливість мотивованим рішенням.

У цій справі Суд, по-перше, зазначив, що заявники стверджували, що заслуховування дітей є необхідним для визначення того, чи застосовуються будь-які винятки, передбачені підпунктом «b» статті 13 Гаазької конвенції.

Суд також зазначив, що повернення дітей до США з Родосу, де проживали їхня мати та бабусі й дідусі з боку матері та батька, могло спричинити істотні зміни в їхньому житті.

Відтак, з огляду на конкретні обставини справи, а саме суперечливі рішення національних судів щодо повернення двох дітей та радикальні зміни в їхніх умовах

життя, які спричинило б повернення до США, національні суди повинні були, відповідно до свого обов'язку діяти в найкращих інтересах дітей, докласти зусиль для розгляду питання доцільності заслуховування дітей, і зробити це незалежно від будь-якого прямого прохання про це з боку заявників.

Проте у цій справі національні суди оцінили ситуацію, не розглянувши з власної ініціативи, чи доцільно було б з'ясувати – безпосередньо або іншим чином – думку дітей, яка, зрештою, була ключовим фактором, щоб у разі необхідності виключити таку можливість мотивованим рішенням.

Отже, Суд дійшов висновку, що національні суди не використали всіх засобів, які були в їхньому розпорядженні, щоб виключити будь-який «серйозний ризик» у розумінні підпункту «b» статті 13 Гаазької конвенції. Отже, процес прийняття рішень відповідно до національного законодавства не відповідав процесуальним вимогам, передбаченим статтею 8 Конвенції, і примусове повернення двох дітей до США не могло вважатися необхідним у демократичному суспільстві.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 09 вересня 2025 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

A. AND OTHERS v. Iceland (№ 25133/20 та № 31856/20)

Обставини справи

Справа стосувалася позбавлення pana A. (першого заявника, батько) та пані B. (другої заявниці, мати) батьківських прав над їхніми двома дітьми, X. та Y. (третім та четвертим заявниками), після того як щодо A. було розпочато кримінальне провадження за обвинуваченням у сексуальному насильстві над дітьми, у якому його згодом було виправдано.

У 2015 році школа, в якій вчилася X., звернулася до органів опіки та піклування, оскільки остання довірилася вчительці та розповіла про випадки домашнього насильства та занепокоєння щодо своєї матері й брата. Вона також намалювала малюнок, на якому зобразила, як її батько пестив її та брата в їхніх «інтимних місцях». Справа була негайно передана до поліції. У 2017 році пану A. було пред'явлено обвинувачення у вчиненні сексуальних злочинів щодо X. та Y. Того ж року він був виправданий, оскільки суди дійшли висновку, що обвинувачення не було доведено поза розумним сумнівом.

Попри виправдання у 2020 році pana A. та пані B. все ж позбавили батьківських прав щодо їхніх дітей. Остаточне рішення ухвалив Верховний Суд на підставі значної кількості звітів, оцінок та показань свідків. Суд надав особливу вагу психологічному звіту від 2018 року, відповідно до якого подружжя не володіло належними батьківськими навичками, не здатне було забезпечити дітям відчуття безпеки й добробуту, а також містив відомості, що діти чітко висловили бажання залишитися з прийомними батьками. Щодо pana A. зокрема, суд встановив, що обидві дитини відчували до нього сильний страх, а їхнє здоров'я та розвиток перебували під загрозою.

З 2016 року діти безперервно перебували у прийомній сім'ї та мали обмежений контакт із матір'ю. Батькові був заборонений будь-який контакт. Після першого тимчасового влаштування дітей до прийомної сім'ї за згодою матері у 2015 році були спроби застосувати менш суворі заходи: дітей повернули матері (після того, як батько переїхав). Водночас їй надавалися різні форми підтримки, зокрема консультування. Однак згодом дітей знову влаштували до прийомної сім'ї, оскільки працівники соціальних служб висловили занепокоєння, що мати дозволяла батькові спілкуватися з ними.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) перші двоє заявників скаржилися на втрату батьківських прав щодо своїх дітей. Вони стверджували, зокрема, що заходи, вжиті органами опіки та піклування, були надмірними та завдали шкоди сімейним стосункам.

Оцінка Суду

По-перше, ЄСПЛ зауважив, що високий стандарт доказування («поза розумним сумнівом»), який є необхідним у кримінальному провадженні, не застосовується до справ щодо захисту дітей. Оцінка органів влади має ґрунтуватися на визначенні найкращих інтересів дітей, а не на встановленні кримінальної вини особи.

У подібних справах національні органи влади стикаються з інтересами, які часто важко узгодити, а саме з інтересами дитини та її біологічних батьків (див. *Haddad v. Spain*, № 16572/17, § 58, 18 червня 2019 року). При забезпеченні балансу між цими різними інтересами першочергове значення повинно надаватися найкращим інтересам дитини (див. *Moretti and Benedetti v. Italy*, № 16318/07, § 67, 27 квітня 2010 року; *Vavříčka and Others v. the Czech Republic* [ВП], №№ 47621/13 та п'ять інших, §§ 287–288, 8 квітня 2021 року; а також *Strand Lobben and Others v. Norway* [ВП], № 37283/13, § 204, 10 вересня 2019 року). Крім того, національним органам потрібно надавати певну свободу розсуду при встановленні такого балансу.

ЄСПЛ зауважив, що Верховний Суд розкритикував апеляційний суд за те, що той не заслухав думки дітей особисто перед ухваленням свого рішення, а натомість поклався на їх допит, проведений за вісім місяців до того, та за те, що апеляційний суд зробив з нього необґрунтовані висновки, що суперечили висновкам експерта, призначеного судом, а також іншим матеріалам у справі. Однак цивільне процесуальне законодавство Ісландії не передбачало заслуховування свідків у Верховному Суді. Отже, Верховний Суд також не заслухав дітей.

Цей факт Верховний Суд врахував, який зазначив, що попри це, важливість якнайшвидшого вирішення справи в інтересах дітей, які на той момент перебували в стані невизначеності протягом тривалого часу, виправдовувала зміну рішення апеляційного суду, а не його скасування. Суд вважав такий підхід обґрунтованим, достатньо мотивованим і таким, що відповідає межам свободи розсуду Держави.

Більше того, відсутність особистого заслуховування дітей у Верховному Суді була компенсована тим, що до матеріалів справи долучили документи, отримані вже після ухвалення рішення апеляційного суду (зокрема, нові звіти представників дітей, органів з питань опіки, школи та лікарні, датовані періодом з листопада 2019 по лютий 2020 року). Отже, рішення Верховного Суду від березня 2020 року було ухвалене на основі актуальних експертних висновків.

Суд усвідомлював складність взаємовідносин у цій сім'ї та вважав, що національні органи влади мали право врахувати інтереси брата і сестри в тому, щоб їх не розлучали, а також зважати на те, мати продовжувала перебувати у шлюбі з батьком і, зрештою, підтримувала його.

Також ЄСПЛ звернув увагу, що національні органи влади перед зверненням до суду з вимогою про позбавлення заявників батьківських прав здійснили кілька спроб застосувати менш обмежувальні заходи: тимчасове вилучення дітей із сім'ї, надання підтримки заявниці, повторна інтеграція дітей до сім'ї. Таким чином, національні органи влади дослідили можливість застосування менш суворих заходів

перед тим, як порушити питання про позбавлення заявників батьківських прав. Суд визнав, що все це у своїй сукупності свідчило про достатню старанність з боку органів влади, а провадження щодо позбавлення заявників батьківських прав супроводжувалися відповідними процесуальними гарантіями: кожен із батьків був представлений адвокатом, а дітям було призначено представника.

На відміну від справи *Strand Lobben*, ця справа не стосувалася застосування незворотного заходу – всиновлення дітей іншими особами без згоди біологічних батьків. Позбавлення батьківських прав, хоча за своєю природою є постійним заходом, однак може бути переглянуто за клопотанням батьків або дітей через дванадцять місяців. Отже, в разі зміни обставин опіку над дітьми може бути відновлено на користь одного з батьків або обох, якщо це відповідатиме найкращим інтересам дітей. Заявниця під час провадження зберігала право на спілкування з дітьми та попри позбавлення її батьківських прав продовжувала його реалізовувати – так само як бабусі дітей.

Щодо твердження першого заявника про ненадання йому права на спілкування з дітьми, Суд повторив висновки Верховного Суду, який встановив, що обидві дитини мали сильний страх перед першим заявником, а їхнє здоров'я і розвиток могли б опинитися під загрозою у разі його опіки, з огляду на його поведінку, яка могла б завдати їм серйозної шкоди у значенні пункту «d» частини 1 статті 29 Закону про захист дітей. Тому Суд погодився, що національні органи мали всі підстави вважати, що перший заявник не повинен мати права на спілкування зі своїми дітьми.

Окрім того, Суд виснував, що скарги другої заявниці (матері) від імені дітей були несумісними *ratione personae* з положеннями Конвенції у значенні пункту 3 «а» статті 35 та підлягали відхиленню відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 листопада 2022 року та набуло статусу остаточного.

SUUR v. Estonia (№ 41736/18)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника за статтею 8 Конвенції щодо припинення спільної опіки над його сином, R. S., надання матері дитини повної опіки та обмеження його права на спілкування з дитиною. Справа також порушувала питання відновлення стосунків між заявником та його сином після відсутності спілкування протягом кількох років.

Після розірвання стосунків між батьками у 2009 році R. S. проживав із матір'ю. У 2015 році мати звернулася до суду з проханням надати їй повну опіку. Заявник заперечував проти цього та подав зустрічну заяву про встановлення порядку спілкування з дитиною.

Суди спершу намагалися сприяти досягненню компромісу між сторонами. Заявник, мати та R. S. брали участь у сімейному консультуванні. Однак ці сесії були припинені за порадою сімейного терапевта, який зазначив, що вони викликали у дитини сильний стрес.

Після двох з половиною років провадження у трьох інстанціях суди врешті-решт вирішили припинити спільну опіку та надати повну опіку матері, що відповідало найкращим інтересам дитини. Враховуючи, що спроби відновити стосунки батька із сином не дали очікуваних результатів, суди відхилили клопотання заявника про встановлення порядку спілкування з дитиною, дозволивши йому бачитися із сином лише за згодою та в присутності матері. Після заслуховування всіх сторін, зокрема місцевих органів влади, терапевта та представника дитини, суди дійшли висновку, що такий підхід відповідав найкращим інтересам дитини, оскільки R. S. не бажав підтримувати зв'язок із батьком, а примус міг би мати зворотний ефект. Крім того, саме мати виховувала дитину постійно, а заявник втратив контакт із сином ще у 2011 році.

Оцінка Суду

Спільне перебування батьків з дітьми є основоположним елементом сімейного життя, навіть якщо стосунки між батьками розірвані (див. *Keegan v. Ireland*, 26 травня 1994 року, § 50, Серія А № 290). Національні заходи, що перешкоджають здійсненню права на сімейне життя (наприклад, рішення про надання опіки над дітьми одному з батьків), є втручанням у відповідне право на повагу до сімейного життя (див. *Diamante and Pelliccioni v. San Marino*, № 32250/08, § 171, 27 вересня 2011 року).

Щодо зобов'язання Держави вживати позитивних заходів, Суд неодноразово зазначав, що стаття 8 Конвенції включає право батьків на вжиття заходів з метою возз'єднання з дітьми, а також обов'язок національних органів влади забезпечити вжиття таких заходів. Це стосується не лише справ, пов'язаних із примусовим вилученням дітей під опіку Держави та реалізацією заходів із піклування, але й справ,

де виникають спори щодо спілкування та місця проживання дітей між батьками та / або іншими членами родини (див., наприклад, *Hokkanen v. Finland*, 23 вересня 1994 року, § 55, Серія А № 299-А).

Суд повторно зазначив, що відсутність співпраці між розлученими батьками не є обставиною, яка сама по собі звільняє органи влади від позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції. Навпаки, вона покладає на органи влади обов'язок ужити заходів для узгодження конфлікту інтересів сторін, ураховуючи першочергові інтереси дитини (див. *Z. v. Poland*, № 34694/06, § 75, 20 квітня 2010 року), які, залежно від своєї природи й серйозності, можуть переважати інтереси батьків (див. *Elsholz v. Germany* [ВП], № 25735/94, § 50, ECHR 2000-VIII). Зокрема, батько або мати не можуть претендувати відповідно до статті 8 Конвенції на вжиття заходів, що завдають шкоди здоров'ю та розвитку дитини (там само, § 50). У зв'язку з цим Суд наголосив, що співпраця та взаєморозуміння всіх зацікавлених осіб завжди є важливим елементом таких проваджень. Хоча національні органи мають зробити все можливе для сприяння такій співпраці, обов'язок застосовувати примус у цій сфері має бути обмеженим, оскільки потрібно враховувати інтереси, а також права і свободи всіх сторін, і, зокрема, найкращі інтереси дитини та її права за статтею 8 Конвенції (див. *Hokkanen*, згадане вище, § 58).

Суд вважав за важливе нагадати, що, хоча його практика вимагає враховувати думку дітей, ці погляди не обов'язково є непорушними, а їх заперечення, що має бути належним чином враховане, не завжди є достатнім для того, щоб переважити інтереси батьків, особливо щодо регулярного спілкування з дитиною. Право дитини на висловлення власної думки не слід тлумачити як надання їй безумовного права вето без врахування інших факторів та без проведення оцінки її найкращих інтересів; такі інтереси зазвичай вимагають збереження зв'язків дитини з сім'єю, за винятком випадків, коли це завдає шкоди здоров'ю та розвитку дитини (див. *K.B. and Others v. Croatia*, № 36216/13, § 143, 14 березня 2017 року).

ЄСПЛ наголосив, що межі свободи розсуду, що надаються компетентним національним органам, можуть варіюватися залежно від характеру питання та важливості інтересів, що перебувають під загрозою. Так, Суд визнав, що органи влади мають широкі межі свободи розсуду при ухваленні рішень з питань опіки. Водночас більш суворого контролю вимагають будь-які подальші обмеження, зокрема ті, які органи влади покладають на право батьків на спілкування з дитиною, а також правові гарантії, спрямовані на забезпечення ефективного захисту права батьків і дітей на повагу до сімейного життя (див. *C. v. Finland*, № 18249/02, §§ 53 і 60, 09 травня 2006 року, та *Elsholz*, згадане вище, § 49).

Коли спір стосується конфлікту між батьками щодо дітей, Суд не має замінювати собою компетентні національні органи при вирішенні питань щодо спілкування та проживання, а повинен перевіряти, чи відповідають їхні рішення, ухвалені в межах наданої свободи розсуду, вимогам Конвенції. Безсумнівно, вирішальне значення має врахування найкращих інтересів дитини (див. *Diamante and Pelliccioni*, згадане вище, § 174; також див., серед іншого, *Hokkanen*, згадане вище, § 55).

ЄСПЛ зазначив, що стаття 8 Конвенції не містить чітко визначених процесуальних вимог, однак це не було вирішальним у цій справі. Процес ухвалення рішень місцевими органами влади, очевидно, не може бути позбавлений впливу на зміст самого рішення, зокрема через забезпечення того, щоб воно ґрунтувалося на релевантних підставах і не було одностороннім, а отже – не було і не виглядало свавільним. Відповідно, Суд має право оцінювати цей процес, щоб визначити, чи було його здійснено справедливо та з належною повагою до інтересів, захищених статтею 8 Конвенції. З огляду на конкретні обставини справи та серйозність ухвалених рішень, необхідно з'ясувати, чи були батьки залучені до процесу ухвалення рішень у цілому настільки, щоб забезпечити належний захист їхніх інтересів. Якщо ні, то це становитиме порушення поваги до їхнього сімейного життя, а втручання, яке є наслідком такого рішення, не може вважатися «необхідним» у розумінні статті 8 Конвенції (див. *W. v. the United Kingdom*, 08 липня 1987 року, §§ 62 і 64, Серія А № 121; також див. *Moog v. Germany*, №№ 23280/08 та 2334/10, § 75, 06 жовтня 2016 року).

Щодо процесуальних дій, вжитих у національному провадженні, Суд зазначив, що для захисту інтересів R. S. було призначено опікуна *ad litem*, і протягом усього провадження національні суди зверталися за висновками як до цього представника, так і до фахівців органів місцевого самоврядування за місцем проживання R. S. з матір'ю або заявником. На початковому етапі провадження муніципалітет міста Пярну запропонував батькам пройти сімейне консультування або зустрітися в приміщенні міської служби захисту дітей з метою пошуку рішення. Відповідно до матеріалів справи, консультування дійсно відбулося. Суд також наголосив, що згідно з національним законодавством Хар'юський повітовий суд намагався спрямувати сторони до мирного врегулювання шляхом надання строку для пропозиції компромісного рішення, а згодом – призупинення провадження для участі заявника та матері разом з R. S. у позасудовому сімейному консультуванні з психологом-сімейним терапевтом. Хар'юський повітовий суд опитав R. S., а за клопотанням заявника також було заслухано психолога-сімейного терапевта А. Т.

Виходячи з наведеного, Суд виснував, що національне провадження було спрямоване на досягнення мирного вирішення спору, що відповідало б найкращим інтересам дитини. У цьому процесі суди врахували думку R. S. (якому на момент участі в засіданні Хар'юського повітового суду було приблизно вісім із половиною років). Проте національні суди не ґрунтували свої рішення виключно на думці дитини. Вони врахували загальні обставини справи, а також позиції, висловлені фахівцями відповідних органів місцевого самоврядування та представником дитини. Окрім того, заявник мав можливість подати всі аргументи на користь збереження опіки та встановлення спілкування з дитиною. Суд зазначив, що провадження, яке тривало приблизно два з половиною роки на трьох рівнях юрисдикції, не могло вважатися надмірно тривалим.

Отже, враховуючи, що органи влади мають перевагу прямого контакту з усіма зацікавленими особами, ЄСПЛ дійшов висновку, що мотивування національних судів рішення про припинення спільної опіки над R. S. і надання повної опіки його матері,

було релевантним і достатнім. Суд зазначив, що, всупереч твердженням заявника, національні суди не припинили спільну опіку через те, що це шкодило добробуту R. S. Суд визнав аргумент заявника про те, що припинення спільної опіки не було необхідним, оскільки подібного результату можна було досягти шляхом часткової передачі опіки матері з наданням їй повноважень вирішувати певні питання, щодо яких батьки не могли дійти згоди. Проте Суд не був переконаний, що таке рішення відповідало б найкращим інтересам дитини, оскільки воно потребувало б відповідного додаткового провадження.

З огляду на те, що спроби відновити стосунки між заявником і R. S. не дали очікуваних результатів, національні суди відхилили заяву заявника про встановлення порядку спілкування і дозволили йому бачитися із сином лише за згодою та відома К. Т. Водночас Суд зазначив, що, ухвалюючи таке рішення, національні суди врахували думку R. S., який висловив небажання зустрічатися із заявником. Утім, суди не ґрунтували своє рішення виключно на думці дитини. Вони врахували всі фактичні обставини (включно з тим, що R. S. протягом багатьох років не спілкувався з батьком), проаналізували доводи обох батьків (у тому числі твердження заявника, що матір впливає на дитину), врахували висновок психолога-сімейного терапевта (який також був заслуханий у суді) та оцінили думки представників органів місцевого самоврядування й опікуна *ad litem*. В результаті суди дійшли висновку, що було достатньо встановлено, що дійсно примусове спілкування між заявником і його сином зашкодило би психічному здоров'ю та розвитку R. S.

Так, ЄСПЛ виснував, що мотиви, наведені національними судами, були релевантними та мали достатню доказову основу для ухвалення рішення про те, щоб не примушувати R. S. до зустрічей із батьком проти його інтересів. Водночас не виключалося, що такі зустрічі можуть проводитися в майбутньому, якщо дитина подолає своє небажання, за умови згоди та відома матері дитини. Крім того, національні суди не обмежили інших форм спілкування між заявником та його сином. Суд зазначив, що оскільки обставини можуть змінюватися з часом, національне законодавство не виключало можливості для заявника подати в майбутньому іншу заяву про перегляд порядку спілкування, включно з фізичними зустрічами між ним та його сином. Тому Суд дійшов висновку, що порушення статті 8 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 20 жовтня 2020 року та набуло статусу остаточного.

JURIŠIĆ v. Croatia (No. 2) (№ 8000/21)

Обставини справи

Справа стосувалася тривалого невиконання рішень суду про встановлення порядку спілкування заявника, пана Stjepan Jurišić, із сином 2006 року народження.

У попередньому рішенні ЄСПЛ від 16 січня 2020 року (Jurišić v. Croatia, заява № 29419/17), Суд встановив, що заявник не мав значного спілкування зі своїм сином практично з моменту його народження – зокрема, через невиконання ухвалених на його користь рішень національного суду. Виконання цього рішення ЄСПЛ від 2020 року все ще очікувало на розгляд Комітетом міністрів Ради Європи.

У 2021 році заявник звернувся з новою скаргою до ЄСПЛ, стверджуючи, що наступне рішення, ухвалене у його справі, та його постійна нездатність контактувати із сином призвели до нового порушення його конвенційних прав.

Після рішення ЄСПЛ від 2020 року хорватські суди ухвалювали нові рішення для поступового відновлення зв'язку заявника із сином, а мати останнього була визнана винною в перешкоджанні такому спілкуванню.

Оцінка Суду

У цій справі Суд розглянув тривале невиконання рішень суду про надання заявнику права на спілкування з дитиною. У попередньому рішенні ЄСПЛ від 16 січня 2020 року було встановлено, що заявник фактично з моменту народження сина не мав із ним зв'язку. У межах цього провадження Суд дослідив, чи вживали національні органи після січня 2020 року необхідних заходів для забезпечення реалізації зазначеного права заявника.

Суд послався на відповідні принципи, викладені у рішеннях *Ribić v. Croatia* (№ 27148/12, §§ 88–89 та 92–95, 02 квітня 2015 року) та *K.B. and Others v. Croatia* (№ 36216/13, §§ 143–44, 14 березня 2017 року), підкресливши, що ефективність заходів у справах такого характеру визначається не лише їх змістом, але й швидкістю вжиття, оскільки зволікання може мати незворотні наслідки для стосунків між батьком і дитиною.

Суд також зазначив, що у справах, подібних до цієї, де діти чинять опір спілкуванню з одним із батьків, стаття 8 Конвенції зобов'язує Державу ідентифікувати причини такого опору і відповідним чином реагувати на них. Це є обов'язком дій, а не результату, і може вимагати підготовчих або поетапних заходів. Співпраця та взаєморозуміння всіх зацікавлених сторін завжди є важливою складовою. Водночас, враховуючи, що саме на органи державної влади покладається обов'язок максимально сприяти такій співпраці, позитивні зобов'язання за статтею 8 Конвенції вимагають від них вжиття заходів для узгодження суперечливих інтересів, надаючи першочергове значення найкращим інтересам дитини.

Суд також повторив, що право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як надання їй безумовного права вето, без урахування інших факторів та без оцінки її найкращих інтересів. Якщо національний суд ґрунтує своє рішення виключно на поглядах дитини, яка явно не здатна сформулювати або висловити свою думку (наприклад, через внутрішній конфлікт лояльності та / або вплив відштовхуючої поведінки одного з батьків), таке рішення може суперечити статті 8 Конвенції.

Застосовуючи ці принципи до обставин справи, Суд зазначив, що після ухвалення першого рішення в січні 2020 року національні суди припинили примусове виконання рішення від травня 2010 року, оскільки воно було неможливим. Цим рішенням заявнику були надані широкі можливості для встановлення спілкування із сином, проте жодні заходи примусового виконання не дали результату. Експерти одностайно дійшли висновку, що нав'язування такого активного спілкування заявника із сином (кожні другі вихідні), який був відчужений від нього, не відповідало б найкращим інтересам дитини. Натомість вони запропонували поступово відновлювати зв'язок. Так, ЄСПЛ зазначив, що національні суди у своєму вмотивованому рішенні чітко пояснили причини свого рішення, з яким Суд погодився.

У листопаді 2020 року національний суд ухвалив нове рішення щодо спілкування, яке передбачало поступове відновлення зв'язку між заявником та його сином. Суд знову розглянув загальну ситуацію в сім'ї, відзначивши вкрай напружені стосунки між батьками та їхнє небажання співпрацювати. Мати дитини категорично відмовлялася взаємодіяти з органами соціального захисту, а заявник, зі свого боку, наполягав на своїх вимогах всупереч думці дитини. Зокрема, незважаючи на чітке бажання дитини зустрітися у кабінеті психіатра J. G., який лікував його протягом кількох років, заявник неодноразово відмовлявся це зробити. Попри будь-яке негативне ставлення заявника до J. G., Суд вважав неприпустимою таку невмотивовану позицію за цих обставин, оскільки вона була зумовлена радше прагненням заявника реалізувати власні права та не відповідала інтересам дитини.

Крім того, Суд не міг не зазначити, що заявник не проявляв схильності до співпраці під час кількох спроб встановити зв'язок, визначений рішенням суду від 02 листопада 2020 року. Зокрема, під час зустрічі 02 липня 2021 року заявник сказав дитині, що його мати потрапить до в'язниці, після чого дитина відмовилася від подальшого спілкування та залишила місце зустрічі. Крім того, 26 червня 2021 року заявник посварився з матір'ю дитини у присутності останньої, що теж призвело до того, що дитина залишила зустріч.

Суд зауважив, що спори щодо встановлення спілкування з дитиною за своєю природою є надзвичайно чутливими для всіх учасників, і забезпечення виконання судового рішення в умовах, коли хоча б один із батьків поводить деструктивно, є непростим завданням (див. *Krasicki проти Польщі*, № 17254/11, § 90, 15 квітня 2014 року).

У цій справі роботу національних органів значно ускладнювали негативне ставлення матері до батька дитини та відмова самої дитини зустрічатися з ним.

Водночас Суд указав, що національні державні органи здійснили низку заходів для забезпечення спілкування заявника із сином. Вони ухвалили новий графік зустрічей відповідно до найкращих інтересів дитини та організували декілька спроб встановлення такого спілкування, які, однак, зазнали невдачі з огляду на поведінку обох батьків. Крім того, матір дитини двічі визнавалася винною в перешкоджанні спілкуванню між заявником і сином, і щодо неї було подано ще три кримінальні скарги з цього приводу. Враховуючи, що позитивні зобов'язання Держави у справах такого роду стосуються дій, а не результату, та з огляду на сумнівну поведінку самого заявника, описану вище, Суд не вважав, що невиконання рішень про спілкування може бути пов'язаним з браком ретельності з боку державних органів. Тому ЄСПЛ виснував, що в цій справі не було порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 07 липня 2022 року та набуло статусу остаточного.

R. M. v. Latvia (№ 53487/13)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці за статтею 8 Конвенції на тимчасове позбавлення батьківських прав стосовно неповнолітнього сина та його влаштування під державну опіку, а також продовження позбавлення її батьківських прав, коли вона переховувала свого сина від органів державної влади. Батько дитини пішов із сім'ї, коли синові було три роки.

26 лютого 2013 року заявниця була тимчасово позбавлена батьківських прав щодо свого сина, N. M. 12 березня 2013 року служба опіки вирішила не відновлювати її батьківські права, позбавила її також права на спілкування з дитиною, помістила N. M. до установи довгострокової соціальної опіки та реабілітації та надала йому соціальну підтримку. Ці рішення згодом були підтверджені адміністративними судами обох інстанцій.

Національні органи влади у своїх рішеннях покликалися на тривалу, складну ситуацію в сім'ї та ознаки можливого фізичного й психологічного насильства щодо дитини. Одна з таких подій сталася пізно ввечері 25 лютого 2013 року, коли заявниця та її син посварилися, після чого N. M. втік з дому, оскільки заявниця нібито вдарила його ногою та подряпала. Його підбрала поліція і направила на медичний огляд, після чого N. M. спробував втекти з лікарні й повернутися до заявниці. Однак N. M. заблукав і був повернений до лікарні поліцією. Потім він поведився демонстративно, намагаючись задушити себе. Пізніше були знайдені листи і текстові повідомлення від заявниці, в яких вона заохочувала N. M. втекти з лікарні.

Після цих подій проти заявниці було розпочато кримінальне провадження за жорстоке поводження з неповнолітнім. Однак згодом його закрили через відсутність *actus reus*.

З 12 березня 2013 року по 15 травня 2013 року N. M. перебував у різних дитячих установах всупереч його бажанню жити з матір'ю та попри постійні спроби втекти.

Після ймовірно жорстокого поводження з N. M. з боку персоналу одного з центрів опіки над дітьми, 15 травня 2013 року заявниця відвезла свого сина до лікарні, а потім почала переховувати його від уповноважених органів влади.

24 вересня 2013 року поліція знайшла N. M. за звичним місцем проживання заявниці й помістила його до установи опіки над дітьми, але після візиту заявниці хлопчик знову втік. З 04 жовтня 2013 року N. M. жив у схованці. Проти заявниці було розпочато кримінальне провадження за викрадення власної дитини та поліція оголосила розшук N. M.

У квітні, травні та липні 2014 року поліція намагалася затримати N. M. і передати його батькові, батьківські права якого були поновлені органами опіки в жовтні 2013 року. В усіх випадках N. M. втікав від батька назад до заявниці.

16 травня 2014 року служба опіки вирішила не поновлювати батьківські права заявниці. Було зазначено, що місцезнаходження N. M. досі було невідоме, а заявниця

навмисно погіршувала умови життя свого сина, ховаючи його протягом тривалого періоду та не забезпечуючи базових потреб. Її поведінку було охарактеризовано як жорстоке поводження з дитиною. Цим тривалим переховуванням заявниця піддавала свого сина психологічному насильству, оскільки його неминуче б забрала поліція, що було б для N. M. травматичним досвідом. Служба опіки також зазначила, що заявниця не співпрацювала із соціальними службами; щодо неї було відкрито кримінальне провадження (на той момент воно ще тривало); тривалий час неправдиво стверджувала, що не знає, де перебуває N. M. (під час зустрічі зі службою опіки заявниця визнала, що хлопчик перебуває під її опікою); вона не забезпечила належної медичної допомоги N. M., піддавала його психологічному насильству, перешкоджала вести нормальне життя в суспільстві.

У підсумку, батьківські права заявниці були поновлені в листопаді 2014 року.

Заявниця також скаржилася за статтю 2 Першого протоколу до Конвенції на стверджуване обмеження права її сина на освіту.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення за статтю 8 Конвенції

Суд зазначив, що тимчасове позбавлення заявниці батьківських прав та обмеження у спілкуванні з дитиною, становили втручання в її право на повагу до сімейного життя. Оскаржувані заходи відповідали вимогам національного законодавства й переслідували законну мету – захист прав і свобод інших осіб, зокрема N. M.

Щодо інциденту в лютому 2013 року Суд зазначив, що поліція підбрала вночі на вулиці 12-річного хлопчика, неналежно одягненого, який стверджував, що посварився зі своєю матір'ю. ЄСПЛ визнав, що на владу покладался обов'язок вжити термінових заходів щодо тимчасового відокремлення матері та дитини.

Заходи, вжиті національними органами влади, були оперативними та далекосяжними. Наступного дня після інциденту заявницю було тимчасово позбавлено батьківських прав, а через два тижні її було повністю позбавили права на спілкування з N. M. Жодних часових обмежень тимчасового позбавлення заявниці батьківських прав не було встановлено, проте за умови їх невідновлення протягом року заявницю могло бути остаточно позбавлено батьківських прав. Оскільки вважалося, що родичі по материнській лінії N. M. сприяли відмові матері співпрацювати зі службою опіки, то їх також було позбавлено права на спілкування з дитиною. Незважаючи на далекосяжний характер заходів, вжитих національними органами влади, їх не можна було критикувати за рішення відокремити заявницю від сина, з огляду на терміновість ситуації.

Щодо процесу ухвалення рішення, первинне рішення про призупинення батьківських прав заявниці було прийнято директором відповідного органу опіки наступного дня після інциденту у лютому 2013 року. Усі подальші рішення про невідновлення її батьківських прав ухвалювалися колегіально відповідними органами

опіки після заслуховування заявниці та ознайомлення з матеріалами справи. ЄСПЛ встановив відсутність підстав вважати, що заявниця, яка була присутня зі своїм адвокатом або іншим представником, не була допущена до повноцінної участі в процесі ухвалення відповідних рішень, або що цей процес не дозволив врахувати її права та інтереси. Заявниця також зверталася до суду з заявами про поновлення її батьківських прав, і це питання розглядалося судами в трьох інстанціях.

Стосовно підстав оскарження відповідних заходів, суд першої інстанції визнав, що тимчасове позбавлення заявниці батьківських прав було необхідним, оскільки існували побоювання, що вона вчиняла фізичне та психологічне насильство над N. M., а також через її нездатність розуміти його потреби. Апеляційний та касаційний суди також покликалися на те, що заявниця переховувала дитину; вони обґрунтовували свої рішення її неодноразовими відмовами від співпраці з національними органами влади, попри потребу дитини у допомозі фахівця. Суд також не міг не врахувати контекст, в якому діяла національна влада: син заявниці потрапив у поле зору органів влади в дуже молодому віці і неодноразово намагався заподіяти шкоду собі та іншим. Після цього він перебував на стаціонарному лікуванні психіатричного відділення дитячої лікарні. Нагляд за N. M. був предметом розгляду різних органів опіки, з якими заявниця відмовлялася співпрацювати, змінюючи свою адресу дванадцять разів у період з 2009 до 2012 року. Тому Суд визнав, що такі міркування судів були «релевантними».

Щодо того, чи були ці міркування «достатніми» для обґрунтування оскаржуваних заходів, Суд зазначив, що, хоча початкові твердження N. M. про фізичне насильство з боку заявниці не були підтверджені, все ж залишалося занепокоєння щодо психологічного насильства над дитиною. У контексті нездатності заявниці зрозуміти потреби своєї дитини та підозр на психологічне насильство, адміністративні суди широко покликалися на низку висновків експертів, що були відносно нещодавніми та комплексними. Ґрунтуючись на цих висновках, національні суди мали вагомі підстави для занепокоєння щодо відносин заявниці з N. M. та їхнього впливу на розвиток і добробут дитини. Крім того, національні суди розглядали справу загалом упродовж тривалого періоду.

ЄСПЛ зауважив, що надані матеріали засвідчили особливо тривожну тенденцію в Латвії щодо роботи з психологічно вразливими дітьми з поведінковими проблемами: з'ясувалося, що органи влади розглядали розміщення таких дітей у психіатричних закладах як першочерговий захід. Однак поміщення до психіатричних закладів не могло вважатися сприятливим для добробуту дитини або відповідати її найкращим інтересам за відсутності психіатричного захворювання або будь-яких ознак, що її стан здоров'я потребує особливого лікування. Суд також покликався на висновки Омбудсмена щодо системних недоліків у латвійських дитячих будинках, зокрема – використання психіатричних лікарень для «розв'язання» поведінкових проблем, розміщення дітей у віддалених дитячих будинках, відсутність роботи з індивідуальними поведінковими проблемами та нестачу альтернативних форм позасімейного догляду. Усвідомлюючи складність ситуації, в якій перебували органи

влади на той час, та зважаючи на контекст їхньої діяльності, Суд виснував, що органи влади могли недостатньо врахувати можливість альтернативних механізмів влаштування, які забезпечили б кращий захист для вразливої дитини.

Суд відзначив важливість співпраці батьків, коли заходи забезпечення добробуту дитини вживаються компетентними органами. Вивезення заявницею N. M. з лікарні в обхід рішення про тимчасове позбавлення її батьківських прав було протиправною дією особливої тяжкості, що фактично призвела до загострення ситуації. Навіть якщо заявниця вважала, що здоров'я та добробут N. M. були під загрозою в дитячому будинку, не могло бути ніяких виправдань її самовільним діям. Натомість їй слід було звернутися по термінову допомогу до компетентних органів.

Суд відхилив аргумент заявниці про те, що відмови у поновленні її батьківських прав були спрямовані на її покарання за поведінку. Тривала відмова заявниці співпрацювати протягом багатьох років була ключовим чинником, який об'єктивно обмежував можливості органів влади у пошуку правильного балансу між залученими інтересами, а її життя у схованці разом із N. M. завдало останньому шкоди.

Суд також мав розглянути, чи належним чином латвійська влада зважила різні інтереси, що були залучені у справі. Адміністративні суди не запросили сина заявниці висловити свої побажання, посилаючись на твердження, що він був травмований внаслідок ситуації, а також з огляду на висновки різних експертів про те, що дитину не слід повторно допитувати або залучати до участі в судовому розгляді. Беручи до уваги надані національним органам влади межі свободи розсуду, їхня думка була обґрунтованою. Хоча апеляційний суд врахував бажання N. M. залишитися із заявницею, він вважав, що ці погляди були сформовані під її впливом. Суд не погодився з твердженням заявниці, що національні суди не врахували те, що відповідало найкращим інтересам N. M. на той момент, та нібито керувалися лише її постійною відмовою співпрацювати з органами влади. ЄСПЛ вважав, що національні органи влади зважили інтереси N. M. та заявниці й у результаті віддали перевагу інтересам дитини.

Крім того, національні суди розглядали позов заявниці з урахуванням обставин, що існували на той час, і дали чітко зрозуміти, що вони можуть переглянути ситуацію, якщо деякі з обставин, що обумовлюють сепарування членів сім'ї, перестануть існувати. Коли заявниця почала співпрацювати з національними органами влади, прагнучи вжити заходів у найкращих інтересах N. M., ситуація була переглянута, а її батьківські права були поновлені. Суд виснував, що органи влади надали відповідні й достатні підстави для оскаржуваних заходів в межах наданої їм свободи розсуду. Тому, порушення статті 8 Конвенції не було встановлено.

Щодо стверджуваного порушення за статтею 2 Першого протоколу до Конвенції

ЄСПЛ зазначив, що право на освіту, передбачене в першому реченні статті 2 Першого протоколу до Конвенції, гарантує кожному в межах юрисдикції Держав-учасниць право доступу до наявних освітніх установ та право отримувати користь від освіти, зокрема шляхом офіційного визнання закінченої освіти відповідно до чинних

у кожній Державі правил (див. справи *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [ВП], № 43370/04 та інші, § 137, ЄСПЛ 2012 (витяги), та *Leyla Şahin v. Turkey* [ВП], № 44774/98, § 152, ЄСПЛ 2005-XI). Щодо цієї справи, Суд зазначив, що протягом приблизно півтора року фактичний освітній статус N. M. не відповідав дійсності. Крім того, рішення про зарахування до школи дистанційного навчання та свідоцтво про завершення сьомого класу були анульовані, а отже було втручання у право N. M. на освіту.

Водночас Суд зазначив, що суть цієї скарги заявниці полягала у відсутності доступу N. M. до освіти в період, коли заявниця переховувала свого сина, і, зокрема, у його спробах навчатися у школі дистанційно, які були ускладнені правовими обмеженнями у зв'язку з тимчасовим позбавленням її батьківських прав.

Однак, з огляду на те, що N. M. зміг успішно завершити сьомий клас, після чого продовжив навчання, був розумною та творчою дитиною, не втрачав інтересу до різних позакласних та мистецьких занять, Суд виснував, що були виконано обидві умови для застосування пункту 1 «b» статті 37 Конвенції. Так, питання, що стало підставою для цієї скарги, могло вважатися «врегульованим», тому цю частину заяви було вилучено зі списку справ Суду.

Як неодноразово зазначав Суд, статтю 2 Першого протоколу до Конвенції не можна тлумачити як таку, що покладає на Держави-учасниці обов'язок створювати чи фінансувати окремі освітні заклади. Держави зобов'язані забезпечити ефективний доступ до чинних освітніх закладів. Це положення поширюється на початковий, середній та вищий рівні освіти (див. справи *Leyla Şahin*, згадана вище, §§ 134 і 136, та *Velyo Velevev v. Bulgaria*, № 16032/07, § 31, ЄСПЛ 2014 (витяги)). Крім того, у справі щодо Національної музичної академії в Туреччині Суд постановив, що той факт, що відповідний навчальний заклад надавав освіту переважно у сфері мистецтв, не став підставою для виключення умов доступу до нього з-під дії статті 2 Першого протоколу до Конвенції (див. *Çam v. Turkey*, № 51500/08, § 43, 23 лютого 2016 року). Освітній заклад, який надає освіту переважно у сфері мистецтв, сам по собі не виключається зі сфери дії цієї статті. Однак, у цій справі Суду не було надано жодної інформації, яка дозволила б оцінити роль музичних шкіл у латвійській системі освіти. Також не було достатніх фактів для оцінки потенційної обґрунтованості цього аспекту скарги. Тому, з огляду на відсутність належного обґрунтування, цю частину заяви Суд відхилив як явно необґрунтовану відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 09 грудня 2021 року та набуло статусу остаточного.

S. N. and M. B. N. v. Switzerland (№ 12937/20)

Обставини справи

Справа стосувалася рішення національних судів про повернення дочки (М. В. N.) першої заявниці (S. N.) до Таїланду (де проживає батько дитини F. B., громадянин Франції), ухвалених у межах розгляду справи про міжнародне викрадення дитини.

У 2012 році в сім'ї S. N. і F. B. народилася дочка, М. В. N. Наступного року подружжя переїхало до Таїланду, де S. N. володіла віллою з двома окремими квартирами. У 2014 році пара вирішила розлучитися й узгодила, що дитина буде проживати з кожним із батьків по три дні поспіль.

У 2016 році, під час перебування у відпустці у Швейцарії, S. N. подала клопотання про вжиття заходів для врегулювання сімейного спору. Наступного місяця вона повідомила службі із захисту дітей про свої підозри щодо вчинення сексуального насильства з боку батька стосовно дитини. Згодом вона відкликала своє клопотання й повернулася до Таїланду, де пара узгодила альтернативні умови проживання дочки.

У 2017 році S. N. подала заяву про розлучення в Таїланді та просила надати їй опіку над дочкою. Побоюючись результату провадження, вона разом із дочкою повернулася до Швейцарії.

У 2018 році S. N. звернулася із заявою про розлучення у Швейцарії та також просила надати їй опіку над дочкою. Того ж року батько дитини подав заяву до органу юстиції в місті Берн щодо її повернення. Після цього перша заявниця звернулася до поліції із заявою про напад на неї з боку батька дитини в Таїланді, й S. N. вимагала припинення спілкування дитини й батька, а також накладення заборони на нього проживати поблизу чи контактувати з нею і їхньою дитиною.

У 2019 році суд кантону ухвалив рішення про повернення дитини до Таїланду та встановив строк для добровільного його виконання. Перша заявниця оскаржила це рішення, проте Федеральний Суд визнав, що суд кантону всебічно, актуально та конкретно оцінив можливість повернення дитини до Таїланду, а тому можна було вимагати повернення дитини в супроводі її матері.

На момент розгляду справи заявниці проживали у Швейцарії. Із посиланням на статтю 8 Конвенції, вони скаржилися, що національні суди не врахували інтереси дитини та неефективно розглянули питання існування серйозного ризику для неї в разі повернення до Таїланду.

Оцінка Суду

ЄСПЛ підкреслив, що рішення Федерального суду про повернення дитини було втручанням у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя. Таке втручання було передбачене Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі – Гаазька конвенція), що є частиною національного правового порядку, і переслідувало легітимну мету – захист прав і свобод дитини та її батька.

Щодо того, чи було це втручання необхідним у демократичному суспільстві, ЄСПЛ мав з'ясувати, чи провели національні суди урівноваження та надали розумну оцінку інтересів кожної із сторін, постійно беручи до уваги найкраще рішення для викраденої дитини. У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив таке.

ЄСПЛ встановив, що можливі наслідки для дитини були комплексно оцінені національними судами як у контексті її безпеки, так і з огляду на фінансове становище матері. Зокрема, Суд зауважив, що на жодному етапі провадження відповідні органи влади не передбачали, що дитина має повернутися без супроводу. Мати завжди казала, що вона буде супроводжувати свою дочку в разі її повернення. Суд кантону взяв до уваги те, що зв'язки S. N. зі Швейцарією не набули настільки міцного характеру, що від неї не можна було очікувати повернення до Таїланду. Крім того, суди встановили, за відсутності будь-якого свавілля з їхнього боку, що фінансове становище S. N. могло б дозволити їй піклуватися про дитину, і що вона не мала побоюватися переслідувань з боку тайських органів влади. Суд кантону провів три судові засідання за участю сторін (зокрема, дитини та низки експертів), розглядаючи питання про існування серйозного ризику для дитини у разі повернення до Таїланду. Суд також призначив їй опікуна для захисту її найкращих інтересів та представництва, зокрема у Федеральному суді.

Згодом центральний орган влади Швейцарії у справах про міжнародне викрадення дитини направив до відповідного тайського органу питання, порушені батьком дитини. У травні 2019 року міжнародний відділ Генеральної прокуратури Таїланду запевнив, що в разі повернення дитини, він матиме повноваження та зобов'язання забезпечити її безпеку та реалізацію прав шляхом гарантування доступу до прокуратури, адвоката чи юриста. Він також зазначив, що S. N. може реалізовувати свої батьківські права, здійснювати нагляд за дочкою, і що її не буде засуджено в разі повернення дитини до Таїланду, оскільки за національним законодавством ця справа відносилася до цивільної юрисдикції, а не кримінальної. ЄСПЛ не знайшов підстав сумніватися у достовірності цієї інформації чи добросовісності тайських органів влади.

Національні органи влади вжили розумних заходів для забезпечення безпеки дитини в Таїланді та виконання рішення про повернення дитини, зокрема у питанні визначення прав батька на спілкуванні з дитиною.

ЄСПЛ дійшов висновку, що процедура ухвалення рішень переслідувала найкращі інтереси дитини та виключала будь-який серйозний ризик для дитини, в розумінні статті 13 Гаазької конвенції.

Щодо врахування думки дитини.

ЄСПЛ нагадав, що дитина, здатна формулювати власні погляди, має право їх висловлювати. Вони мають належним чином враховуватися у будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, що стосується дитини. ЄСПЛ також зазначив, що погляди дитини мають бути враховані для цілей застосування Конвенції, проте

будь-який супротив з боку М. В. N. не обов'язково виключає можливість її повернення до Таїланду.

У цій справі Федеральний Суд дійшов висновку про відсутність порушення статті 13 Гаазької конвенції, оскільки дитина у віці семи років не досягла достатнього ступеня зрілості, який дозволяє розмежувати проживання в Таїланді та проживання з / поруч із батьком. Попри це, дитина, як стверджувалося, категорично відмовлялася від будь-якого повернення.

ЄСПЛ також підкреслив, що М. В. N. була належним чином заслухана й оглянута кількома спеціалістами під час судових засідань у суді кантону. Дитина не могла зрозуміти, що провадження не стосувалося питання опіки чи батьківських прав, а мало на меті відновлення ситуації, що існувала до її незаконного вивезення з Таїланду. Тому ЄСПЛ вказав на відсутність зловживання чи необґрунтованості у висновках Федерального Суду чи запереченнях Уряду.

Згідно зі статтею 12 Гаазької конвенції, компетентний орган влади зобов'язаний ухвалити рішення про повернення дитини, навіть якщо провадження тривало понад один рік з дати незаконного вивезення чи переміщення, якщо не буде продемонстровано, що дитина адаптувалася до нового середовища. У цій справі S. N. поїхала з Таїланду до Швейцарії разом із дитиною наприкінці квітня 2018 року. Батько дитини подав заяву до суду кантону через чотири місяці – 23 серпня 2018 року. Тому, на переконання Суду, стаття 12 Конвенції не могла бути аргументом на користь заявників про неможливість повернення дочки до Таїланду через її інтеграцію у Швейцарії.

На думку ЄСПЛ, не можна було стверджувати, що національні суди автоматично чи формально ухвалили рішення про повернення дитини. Навпаки, у провадженні, яке було змагальним, справедливим, із проведенням засідань, національні суди обґрунтували свої рішення відповідними обставинами справи, взявши до уваги всі аргументи сторін. Так, суди ухвалили обґрунтовані рішення, що відповідали найкращим інтересам дитини з виключенням будь-якого серйозного ризику. Крім того, компетентні органи влади вжили достатніх заходів для забезпечення безпеки дитини у разі її повернення до Таїланду.

Отже, ЄСПЛ виснував, що процес ухвалення рішень відповідав вимогам статті 8 Конвенції, а втручання у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя було необхідним у демократичному суспільстві.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 листопада 2021 року й набуло статусу остаточного.

M. K. v. Greece (№ 51312/16)

Обставини справи

Справа стосувалася неможливості заявниці М. К., матері двох дітей, яка розлучилася зі своїм чоловіком-громадянином Греції та наразі проживає і працює у Франції, здійснювати опіку над одним із своїх синів (А.), незважаючи на рішення грецьких судів, якими їй було надано постійну опіку. Її колишній чоловік, А. В., проживав у Греції з двома синами. Ця ситуація виникла внаслідок його відмови повернути заявниці сина.

Після розірвання шлюбу між М. К. та А. В., суд першої інстанції міста Яніна (Ioannina Court of First Instance) призначив право опіки над двома дітьми заявниці. У жовтні 2011 року М. К. виїхала до Франції для зайняття посади педіатра. Вона передала тимчасове здійснення опіки над дітьми своїй матері, за місцем її проживання у Греції.

Наприкінці першого вікенду після від'їзду М. К. її колишній чоловік скористався своїм правом на спілкування з дітьми, однак не повернув їх бабусі. Він також звернувся до суду першої інстанції з клопотанням про зміну місця проживання дітей на своє власне житло. Його клопотання було відхилено з огляду на те, що діти мали переїжджати до матері у Францію.

У січні 2012 року М. К. вдалося перевезти одного із синів (А.) до Франції. Другий син (І.) залишився проживати з батьком. У липні 2013 року за клопотанням М. К. суддя з сімейних справ у місті Шарлевіль-Мезьєр (Charleville-Mézières) постановив, що А. має проживати у Франції, а батькові було надано право на спілкування у Греції.

У травні 2015 року, після Великодніх свят, А. В. відмовився повернути А. заявниці, внаслідок чого остання звернулася із заявою про викрадення дитини. У вересні 2015 року суд першої інстанції міста Яніна зобов'язав А. В. повернути сина А. його матері до Франції.

У жовтні 2015 року суддею з сімейних справ було ухвалено рішення про встановлення спільної опіки над А. Оскільки вже було ухвалено рішення щодо проживання дитини з матір'ю, батькові надавалося право на спілкування та ночівлі. У рішенні не згадувалося про наявність у дитини А. брата, чие постійне місце проживання було в Греції.

М. К. згодом подала декілька позовів з метою возз'єднання зі своїм сином А. Вона також звернулася до прокуратури міста Яніна з клопотанням про передачу тимчасової опіки над А. органам соціальних служб до моменту повернення дитини до матері. Проте, клопотання було відхилено.

У ході провадження А. неодноразово висловлював своє бажання перед органами влади Греції (судом, соціальними працівниками та психологами) залишитися в Греції разом із братом до завершення останнім навчання у середній школі та вирішення питання щодо подальшої освіти. Він зазначав, що почувався самотнім у Франції. Він

також заявляв, що конфлікт між батьками його втомлював і засмучував, і що він злився на матір через її наполягання на поверненні його до Франції.

Оцінка Суду

Невиконання рішення про надання заявниці опіки позбавило її можливості бути зі своїм сином та становило втручання у здійснення нею права на повагу до сімейного життя.

З огляду на остаточний характер рішення, на судові й адміністративні органи та соціальних працівників покладался обов'язок вжити заходів для його виконання. Після звернення заявниці до прокуратури в липні 2016 року, соціальні працівники вжили заходів для встановлення місцезнаходження батька з метою забезпечення виконання судового рішення. Проте, після цього органи влади зазначили, що дитина бажає залишитися з батьком і братом, оскільки почувається з ними у більшій безпеці. У вересні 2016 року дитина підтвердила своє бажання жити в Греції психологу.

Стаття 7 Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року зобов'язувала центральні органи Договірних Держав співпрацювати між собою та сприяти співробітництву компетентних органів відповідних Держав для забезпечення добровільного повернення дитини або досягнення мирного врегулювання. Втім, з огляду на обставини цієї справи – зокрема, на вкрай конфліктні стосунки між заявницею та її колишнім чоловіком і той факт, що вона проживала у Франції, – органам влади було б складно надати пріоритет співпраці, переговорам між батьками або медіації, як це передбачено Рекомендацією № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо сімейної медіації.

Крім того, дитина досягла віку розуміння, та її чітко висловлене бажання залишитися в Греції мало значну вагу під час розгляду органами влади різних варіантів. Як загальне правило, найкращі інтереси дітей виключали можливість застосування до них примусових заходів.

Крім того, стаття 13 Гаазької конвенції передбачала, що судові чи адміністративні органи могли відмовити у видачі рішення про повернення дитини, якщо остання заперечувала проти такого повернення й досягла віку та рівня зрілості, коли її думку слід було брати до уваги. Посилаючись на цю статтю, Регламент Брюссель IIa (Brussels IIa) дозволяв відповідній Державі, до якої подано запит, враховувати інтереси дитини, як це і зробили органи влади Греції у цій справі.

У будь-якому разі, грецькі органи влади, окрім дотримання статті 8 Конвенції, також діяли відповідно до духу Гаазької конвенції та Регламенту Брюссель IIa. У цьому контексті слід враховувати, що рішення 2015 року ґрунтувалося на відомостях, що датувалися ще 2013 роком, коли той самий суддя постановив, що місцем проживання дитини є Франція. Це рішення не враховувало той факт, що у дитини був брат, який залишився у Греції, і що вони були дуже близькими. Іншими словами,

рішення не враховувало загальну сімейну ситуацію. Крім того, ситуація за ці роки докорінно змінилася настільки, що дитина більше не бажала їхати за матір'ю до Франції та висловила бажання залишитися з батьком і братом, з якими почувалася у безпеці.

ЄСПЛ нагадав, що право на особисту автономію є невід'ємною складовою поняття «приватне життя», яке для дорослих містить право обирати спосіб ведення свого життя за умови, що це не завдає невинуватної шкоди правам і свободам інших осіб. Однак це право має інший обсяг у випадку дітей. На відміну від дорослих, діти не мають повної автономії, проте вони є суб'єктами прав. Діти здійснюють свою обмежену автономію, яка поступово зростає в міру набуття ними зрілості, шляхом реалізації свого права бути почутими. Як зазначено в статті 12 Конвенції про права дитини, дитина, здатна сформулювати власну думку, має право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що її стосуються, і право на належне врахування цих поглядів з урахуванням її віку та рівня зрілості. Зокрема, дитині повинна надаватися можливість бути почутою в будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, яке її стосується (M. and M. v. Croatia, № 10161/13, § 171, 03 вересня 2015 року).

Отже, бажання, висловлене дитиною, яка має достатній рівень розуміння, є ключовим елементом, що підлягає врахуванню у будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, яке її стосується (M. and M. v. Croatia, § 171). Право дитини бути почутою та брати участь в ухваленні рішень у провадженні з сімейного питання, що безпосередньо її стосується гарантується низкою міжнародних правових інструментів. Зокрема, стаття 12 Конвенції про права дитини надає дитині право бути почутою в будь-якому судовому чи адміністративному провадженні, яке її стосується. Це право також передбачено статтями 3 і 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей Ради Європи, Рекомендацією Cm/Rec(2012)2 Комітету Міністрів Ради Європи, а також статтею 24 § 1 Хартії основоположних прав Європейського Союзу.

Зазначені інструменти також встановлюють, що компетентні адміністративні або судові органи повинні належним чином враховувати висловлену дитиною думку. Так, стаття 13 Гаазької конвенції передбачає, що судові чи адміністративні органи можуть відмовити у видачі рішення про повернення дитини, якщо остання заперечує проти такого повернення й досягла віку та рівня зрілості, коли її думку слід брати до уваги.

Отже, у цій справі бажання, висловлене дитиною, яка мала достатній рівень розуміння, було ключовим фактором, що підлягав врахуванню у будь-якому судовому чи адміністративному провадженні щодо неї.

Беручи до уваги викладене вище та межі розсуду Держави-відповідача у цій сфері, Суд постановив, що грецькі органи влади вжили заходів, яких від них можна було обґрунтовано вимагати, для дотримання своїх позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 01 лютого 2018 року та набуло статусу остаточного.

Огляд рішень ЄСПЛ щодо права дитини бути почутою та врахування її найкращих інтересів / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Ю.В. Місько, Д. О. Штода, К. Д. Кузнецова, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2025. – 82 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

<https://hudoc.echr.coe.int>

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)

 t.me/supremecourtua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua